No 1923 | 1853

DE TIJD.

NOORD-HOLLANDSCHE COURANT.

Dieu et mon droit.

Deze COURANT verschijnt te AMSTERDAM, Dagelijks, behalve des Zondags. Het abonnement voor 3 maanden is ƒ 5,00; voor de buitensteden ƒ 6,00; franko door het geheele Rijk.
Brieven, *Geldens* enz. FRANKO te adresseren aan het Bureau dezer COURANT.

MAANDAG, 22 AUGUSTUS.

Advertentien van *Zes* regels en daar beneden worden tegen ƒ 1,00 geplaatst; meer dan *Zes* regels tegen 15 cents de regel. — Voor alle advertentien wordt bovendien 35 cents zegelregt betaald. Voor groote letters betaalt men naar de plaatsruimte meer.

AMSTERDAM, 20 Augustus.

[illegible] erbarmelijken toon aangeslagen in zijne redevoering tot verdediging der drukkingswet. Zij draagt het karakter zijner nota's. Vleijend voor de mannen der agitatie, die hem aan het roer hebben gebragt, waagt hij niet één woord tegen het ministerie dat hij verdrongen heeft, en spreekt hij slechts stout voor zooverre het de Katholieken betreft. »Geen rekriminatie," zegt hij. En hij zwijgt over veel, om de politieke quæstie te vermijden. Is dan de quæstie niet politiek? 't Is opregt gesproken van onzen protestantschen minister voor de Katholieke Zaken! Neen, zij is niet politiek. Zij is zuiver godsdienstig. 't Zijn Protestanten, die met behulp van protestantsche ministers, op 't drijven van protestantsche predikanten, de katholieke godsdienst willen aan banden leggen. *Habemus confidentem reum.* — Daarom, geen rekriminatie, zegt de heer van Hall. 't Is waar, hij rekrimineert niet tegen het ministerie-Thorbecke; daarvoor wacht hij zich vooral: ook niet tegen Groen c. s.; noch tegen hetgeen in het jongste rumoer wanordelijks en veroordeelingswaardigs voorkwam; dat alles wordt door den heer van Hall stilzwijgend voorbij gegaan. Intusschen, schier zijne gansche redevoering is eene rekriminatie tegen de Katholieken en hun kerkelijk Opperhoofd. En dan beweert hij nog, hij, van Hall, dat hij de belangen der Katholieken evenzeer behartigt als de heer Lightenvelt, dien hij miskent; maar waarvan hij toch niet meer durft beweeren, dat hij de wet goedkeurt. Maar wat heeft dan de katholieke regeling misdaan, dat door wetten tegen gegaan moeten worden. Had de Paus dan geen regt tot regeling? Hadden de Katholieken daarop geen aanspraak? De heer van Hall ontkent het niet. Maar hij heeft vooral twee bezwaren. Wat hij verder optelt is niet noemenswaard. Van die twee bezwaren nu is de eene eene ellendige *chicane*, de andere eene brutale onwaarheid.

De *chicane* bestaat daarin, dat hij den Paus een vreemdeling noemt. Ja, hij is geen Nederlander; maar als Opperhoofd der Katholieken is de Paus toch geen vreemdeling in Nederland. De Katholieke Kerk, die den Paus tot kerkelijk Opperhoofd bezit, is als dusdanig door al de Grondwetten erkend, en er kan alzoo geen spraak zijn van de vreemdelingschap des Pausen als hij de kerkelijke belangen van de Katholieken in Nederland regelt. Overigens is het in 't oogvallend, dat er van dat vreemdelingschap geen spraak was, toen de Paus ons kerkelijk liet besturen door priesters, die geen Nederlanders waren, en dat men daarmede juist nu voor den dag komt, nu de Paus Nederlanders voor het bestuur onzer godsdienstige belangen aanstelt.

Wat de onwaarheid betreft, ze is onbeschaamd. De heer van Hall durft het bestaan te zeggen, dat onze Kerkregeling genoemd is »eene *herstelling* van hetgeen in de zestiende eeuw hier te lande bestond, en met opoffering van [illegible] was verstoord en afgebroken [illegible]. Waar haalt de heer van Hall het vandaan, om te durven verzekeren, dat de Paus onze tegenwoordige Bisschoppen bekleed heeft met al de magt, die zij in de zestiende eeuw bezaten, toen de Bisschoppen niet slechts waren bekleed met eene zuiver geestelijke jurisdiktie, die zij van den Paus ontvingen, maar tevens met een wereldlijke magt, die zij, volgens de toenmalige konstitutie van het land en den wil van Filips II, uitoefenden? Het is schande dat de minister van Buitenlandsche zaken, die tevens minister is van R. K. Eeredienst, zulke blijkbaar vrijwillige vermenging van onderscheidene magtsbevoegdheden ten aanhoore van Europa durft vooruit zetten, ofschoon hij pertinent weet, dat de Paus zich geene bevoegdheden toekent, om aan de Bisschoppen in Nederland eenige wereldlijke magt te schenken. Daarom hebben wij het eene brutale onwaarheid genoemd. En de heer van Hall die, in zijne hoedanigheid van minister van Buitenlandsche en R. K. Zaken, zich niet schaamt op te treden als pamphletair, heeft nog de Katholieken noch den Paus geschaad, maar slechts zich zelven, en het land, dat hij in den vreemde vertegenwoordigt, onteerd.

STATEN-GENERAAL.

TWEEDE KAMER.

Zitting van Vrijdag, 19 Augustus.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslagingen over het wets-ontwerp tot regeling van het toezigt over de onderscheidene kerkgenootschappen.

De heer *Groen van Prinsterer* begint met de twee redenen op te geven, waarom hij zich op dit oogenblik inzonderheid, genoopt vindt het woord op te vatten. Hij en zijne vrienden, zijn namelijk bij deze gelegenheid, in een eigenaardigen toestand geplaatst; en hier, waar de beslissing van hunne stem zal afhangen, wil hij niet, dat anderen hem kunnen te gemoet voeren, dat, indien men meer met hunne gedachten en gemoedstemming bekend ware geweest, het nog mogelijk ware geweest hen over te halen. Maar eene andere reden bestaat hierin: dat de quæstie, die de Kamer bezig houdt, vooral gisteren op een terrein is gebragt, waarop hij meermalen had gezegd den strijd niet te ontwijken, en er zijn gisteren vooral woorden gebezigd, waardoor hij — hij zegt niet als protestant, maar als lid der Kamer, als burger van den staat — het stilzwijgen niet mag bewaren. De goede verstandhouding zijner vrienden met het ministerie zal door zijne rede niet verstoord worden. Hij zal nu niet de redenen uiteenzetten, waarom hij meent, dat hetgeen men zich bij deze wet heeft ten doel gesteld, welligt op eene andere wijze zou verkrijgbaar zijn. Hij zal niet indringen in de zamenstelling van het tegenwoordig ministerie en andere quæstien daarmede in verband. Hij zal de gedachtenwisseling met de ministers [illegible] artikelen zal namelijk door hem worden getoetst, of er niet in de wet nog iets is overgebleven, dat behoort tot die jammerlijke niet vrijheidlievende, maar vrijzinnige politiek, die ons vaderland heeft gebragt in dien ongelukkigen toestand, als waarin men zich thans bevindt. Hij zal daarbij onderzoeken, of deze wet, als zij is aangenomen, zal kunnen worden ten uitvoer gelegd, of zij voor uitvoering vatbaar is? Of het gouvernement bij die uitvoering voor moeijelijkheden en onoverkomelijke gevaren zal gedekt blijven? Dit alles zal beter bij de artikelen kunnen worden ter sprake gebragt.

En nu is zijne algemeene beschouwing ten deze, dat de wet minder eene *politie* wet, dan wel eene *politieke* wet, tegenover wat de heer *Bosscha* in zijne treffende rede zoo juist had genoemd, — tegenover de politieke greep, die de kurie van Rome in zijn vaderland heeft gedaan. Hij wenscht dan ook dat eene weêrstreving worde geboden aan het ultramontanismus, maar om alle misvatting te voorkomen voegt hij er onmiddellijk bij, dat hij met dit woord niet bedoeld eenigzins de hand te reiken aan hen, die *vrijzinnige Roomschen* worden genoemd. Hij zal ook niet treden in de moeijelijke en kerkelijke vraag omtrent de betrekking tusschen den Paus en de Bisschoppen; maar wanneer hij spreekt van eene ultramontaansche rigting, dan bedoelt hij daarmede die rigting, welke zich stelt tegen de onafhankelijkheid van het wereldlijk gezag en de gewetensvrijheid van anderen. En als hij de quæstie hiertoe terugbrengt, dan denkt hij aan het verwijt, aan vele leden gedaan, dat zij zich te veel plaatsen op een *protestantsch* standpunt. Maar dan moet hij aan hen, die dat verwijt deden, vragen, of zij van hunnen kant niet te veel van een *esprit de corps* uitgingen; of zij zich niet te veel plaatsten op een eenzijdig standpunt; of zij niet te zeer voorbijzagen, dat het hier geheel en alleen betreft een *politiek* standpunt, dat niets te maken heeft met godsdienstzaken, met vrije organisatie, met het geloof der Katholieke Kerk? Hij wil alleen dit betoogen, dat er volgens de Grondwet, in verband met de tegenwoordige omstandigheden, een wederstand geboden wordt tegen de herlevendiging van het ultramontanisme, en dat dit ligt in den zin, in den geest, en dat dit de hoofdgedachte was van de zoogenaamde April-beweging. Dit alles zijn dus zuiver konstitutionnele en historische quæstiën. Hij zegt: *in den zin der Grondwet.*

Maar er is zoo krachtig en zoo meesterlijk over het 6de hoofdstuk der Grondwet gesproken, dat hij daar niets meer zal bijvoegen dan eenige enkele vragen: 1° Is de partij van het afgetreden bewind in de laatste jaren in de interpretatie der Grondwet zoo gelukkig geweest? Hij herinnert slechts aan art. 173, in verband met de voordragt eener rentebelasting; aan art. 140 der gemeentewet; aan het 5de add. artikel der Grondwet en al wat daarover bekend is, en aan art. 11 der Grondwet, in betrekking tot de souvereiniteit van het Huis van Oranje-Nassau. 2° Eene *tweede* vraag is deze: Zou het ook kunnen zijn, dat de zonderlinge, meer dan zonderlinge verklaring van artt. 170, 169 en 164, welke thans, tegen vroegere verklaringen aan, beschouwd worden als het geheele hoofdstuk te domineren, in verband met de verlegenheid tegenover vroegere antecedenten, — hare kracht heeft verloren? — 3° Zou het niet bewijsbaar zijn, dat de Grondwet van 1815, toen men met zoo veel eerbiediging op de regten der zuidelijke provincien, op de regten der Roomsch-Katholieken heeft gelet, — nog meer voor godsdienstvrijheid is gezorgd dan in die van 1848? — en de tegenwoordige minister van Justitie zal, als medeontwerper der laatste, wel moeten erkennen, dat zij in dit opzigt in een zeer merkbaren zin is gewijzigd. — 4° Ligt het niet in den aard der zaak, dat, door *gelijkheid van bescherming, ongelijkheid van toezigt* niet alleen denkbaar is, maar dat tot handhaving der gelijke bescherming, ongelijkheid van toezigt wordt vereischt? En hij voegt er nog dit bij, dat de Grondwet stellig in dien zin is anti-ultramontaansch, dat er werkelijk artikelen in zijn, die, zoo niet protestantsch, althans ultramontaansch in strekking zijn, gelijk uit den tegenstand in 1815 blijkbaar is; zoodat die anti-ultramontaansche rigting der Grondwet een [illegible] karakter medebrengt.

Hij kan overigens op dit punt zich geheel vereenigen met de uitlegging door den heer van der Brugghen gegeven omtrent het woord *preventief*, bij uitnemendheid in dit opzigt bij deze aangelegenheid, als bijkans eenzelvig met repressief, als men te doen heeft met eene magt, die hij hier op het oog heeft. Hij heeft nog eene laatste opmerking omtrent de Grondwet. Men had zich beijverd aan te toonen, dat het gouvernement zoo weinig kracht vindt in die Grondwet. Maar als men nu kon aantoonen, dat werkelijk het gouvernement, volgens de Grondwet, weerloos was tegen die ultramontaansche rigting. Wat zou daarvan toch het gevolg zijn? Zou men dan niet zeggen: er heeft een schromelijk misverstand plaats gehad? en zou er dan geen kreet opgaan om dat misverstand te doen ophouden? en om de regten van den staat meer en meer in overeenstemming te brengen met de gelijkheid in de bescherming van regten en behoeften van het Nederlandsche volk?

De spreker gaat nu over tot het historisch gedeelte zijner voordragt. Er wordt hier een wederstand vereischt tegen het herlevendigd ultramontanismus. Hij zal in de historische herinnering der zaak het voorbeeld volgen van onderscheidene sprekers en merkt even als zij op, dat men dezerzijds niet brandend, [illegible] ook niet ligtschuw verlangt te zijn. Maar er is hier nog eene andere vraag, die hij beantwoorden moet. Wat baat, — vraagt men, — een beroep op de geschiedenis, van weerszijden gedaan, daar dit toch een arsenaal is, waaruit men elk voor zijne stelling allerlei wapentuig kan halen? Hij twijfelt, of die redenering juist is, hij twijfelt, of deze tegenwerping kracht heeft in deze vergadering, die de geschiedenis kent. In eene vergadering als deze moet men in de gebruikmaking der geschiedenis behoedzaam zijn, om zich niet door een eenzijdig gebruik zelf te kwetsen. Hij zal tot die stelling een voorbeeld bijbrengen. Toen de heer Mackay gesproken had over het geen in Italië en van het vonnis, daar geveld, wat heeft toen een ander lid gedaan om de billijkheid van dat vonnis te bewijzen? Heeft hij de considerantia van dat vonnis voorgelezen? Neen, hij heeft zich bepaald bij de lezing van een artikel uit het dagblad *de Tyd*. Kan dat worden overeengebragt met de echte regelen van historische kritiek? Heeft hij dat gesproken van stroomen bloeds, in den 80 jarigen oorlog gevloeid. Dit was zeer zeker het geval in een oogenblik van verregaande verbolgenheid. Maar thans vraagt hij aan dat lid,

of het hem vergeten is, dat die oorlog was aangestookt en gevoed door de Jezuiten, als het middel om hun doel te bereiken, en dat de Paus daartegen nader heeft geprotesteerd?

Een ander lid (de heer Storm uit Breda) had gevraagd: meent gij dan, dat de Paus zich stellen zal aan het hoofd van een leger, bestaande uit Bisschoppen, pastoors en kapellanen, om dit land te veroveren? Maar spr. vraagt hem, of het Hof van Rome niet zonder dien zonderlingen maatregel het middel heeft gevonden, om onrust en oorlog te brengen in andere Staten, waardoor een groot gedeelte van Europa wordt verwoest? Datzelfde lid had voor zijn betoog ook nog herinnerd aan hetgeen vroeger met de Afgescheidenen heeft plaats gehad. Is die verwijzing echter gelukkig geweest? Meent dat lid dan, dat er eenige verwantschap bestaat tusschen de rigting, die in 1825 aan de Katholieken onregt deed, en die, welke later, in 1837, de separatisten vervolgde? Zoo kan men uit dat arsenaal meerdere wapens halen tegen anderen, maar daarbij moet men voorzigtig zijn, opdat men geene wapens neme, waarmede men zich zelven kwetst.

Zijne thesis is dus, dat er een weerstand tegen het ultramontanismus wordt vereischt. Hij is onnoozel genoeg te gelooven, dat het stelsel der Gregoriussen en Bonifaciussen heeft voortgeduurd, bestaat en herlevendigd is, en dat die gedachte geen spook, geene hersenschim is. Dat dat systeem *bestaat*, daartoe wijst hij slechts op den heer Bosscha, dat het *heeft voortgeduurd*, daartoe beroept hij zich op de geschiedenis van het Vaderland en van de Republiek, toen het niets anders was dan een voortdurende strijd tegen die "schrikbeelden"; eindelijk dat het *herleeft*, daartoe hebbe men slechts om zich heen te zien om te weten, wat er van 1848 tot 1853 heeft plaats gehad. Hoe moet nu die herlevendiging worden bestreden? En hier plaatst hij zich weder geheel op het historisch terrein. Zijn antwoord is: door eene *Nederlandsche*, door eene *nationale politiek*. Welke is steeds die politiek geweest? Om de R. K. Kerk te eerbiedigen, om der Roomsche godsdienst zooveel mogelijk vrijheid en welwillendheid en verdraagzaamheid te betoonen als mogelijk was. Maar op één punt werd tegen haar weerstand geboden: daar, waar het gold gewetensdwang van anderen. Men wilde de R. K. Kerk eerbiedigen, maar niet al datgene, wat men gezegd heeft tot de volledige ontwikkeling dier Kerk te behooren. Kortom, in ons land heeft altoos die conciliërende politiek om aan allen vrijheid te geven, op den voorgrond gestaan; en daarom is ons land genoemd het *klassieke land der vrijheid*.

Maar de heer Storm en andere leden hadden zich over dat woord verwonderd; zij meenden, dat het op ons land niet toepasselijk was en hadden een donker tafereel opgehangen van hetgeen vroeger in de generaliteitslanden heeft plaats gehad. Spr. ontkent niet, dat de handelingen van dien tijd, welke hij betreurt, schadelijke gevolgen voor ons vaderland hebben gehad. Maar — daar komt het op aan — men moet *dit* voor oogen houden, dat ons land *vergelijkenderwijs* den naam verdient van het *klassieke land der vrijheid*, en dit zal hij aldadelijk bewijzen. Waarover beklaagt men zich toch? dat de bouw eener kerk niet mag geschieden zonder toestemming van het gouvernement? Maar in andere landen worden onze kerken gesloopt. Beklaagt men zich, dat men zijne godsdienst in schuren heeft moeten uitoefenen? Maar elders zijn onze geloofsgenooten overrompeld en ter dood gebragt. Dat men, in het toekennen van ambten geene rekening met billijke evenredigheid in acht heeft genomen. Maar onze geloofsgenooten in den vreemde waren reeds blijde, als zij als stille burgers, zonder vervolging, hunne godsdienst mogten uitoefenen. Derhalve wordt Nederland vergelijkenderwijs zeer teregt genoemd het klassieke land der vrijheid.

In Nederland heeft de vrijheid van conscientie altijd op den voorgrond gestaan; zijn alle gezindheden vergelijkenderwijs vergund vrijelijk, als stille burgers, hunne kerk te dienen. Er zijn nog vele andere herinneringen uit de geschiedenis, die hij slechts met een enkel woord wil aanbrengen. Er is hier te lande geweest een Raad, waarvan de uitwerkselen niet ligt zullen vergeten worden; het was de Raad van beroerten. Er is eene feestviering in een naburig land gehouden, die hij nooit vergeten zal. Er was een plegtig verbond gesloten in Frankrijk, waarvan de herroeping heeft geleid, om het volk bij duizenden te vermoorden. Zie, bij dergelijke herinneringen mag Nederland wel genoemd worden het klassieke land der vrijheid. De vrijheid van conscientie is in dit land verdedigd geworden tegen vreemde mogendheden, en werd volgehouden tegen Spanje, Oostenrijk, Frankrijk, en tegen Frankrijk en Engeland te zamen, op een oogenblik dat zij vereenigd waren, en omdat voor die conscientievrijheid gestreden is, moet Nederland genoemd worden het klassieke land der vrijheid. Maar zelfs in Engeland is de impulsie tot gewetensvrijheid overgebragt, en heeft men zoo wel dáár als elders ons land zoo genoemd. En diezelfde nationale, Nederlandsche politiek, die politiek van regtvaardigheid, van verdraagzaamheid, van gewetensvrijheid voor allen, hebben wij laten varen, toen wij helaas! ook onder de klassieke landen der *vrijzinnigheid* werden gerangschikt. Die vrijzinnigheid heeft den Roomsch-Katholiek en geëmancipeerd op eene wijze, dat zij, in de vermenging met andere gezindheden, zijn gebragt onder de gevaarlijke supprematie van een staatsalvermogen; eene vrijzinnigheid, die zulke ongelukkige gevolgen heeft uitgelokt, maar niettemin, te midden dier vrijzinnige atmospheer, heeft zich hetzelfde gevoel van verdraagzaamheid lucht gegeven.

In 1795 hebben wij toch, ofschoon de meerderheid uitmakende, volkomen gelijkheid van regten verleend aan de R. Kath., evenzoo in 1813, in 1815, in 1840; en wij hebben er in 1848 de afschaffing van het placet bijgevoegd. Wij hebben dit gedaan, terwijl Rome in 1814 de orde der Jezuiten heeft hersteld, terwijl in 1831 van dáár een bul uitging, met die conscientievrijheid in volslagen strijd. Wij hebben ons dan ook van 1827 tot 1830 niet buitengewoon te verheugen over de houding van Rome. Hij gelooft, dat tegenover dit alles men wel geregtigd is Nederland te noemen het klassieke land der vrijheid. Er is dikwijls, ook in deze diskussie, aan ons toegeworpen, dat wij, vooral in November 1852, bepaaldelijk gezwegen hadden omtrent al wat over de dikwijls aangekondigde invoering der bisschoppelijke hierarchie was medegedeeld. Maar wat lag in dat stilzwijgen opgesloten? Heeft men zich dan nooit verwonderd, dat, van toen af, noch in noch buiten de kerk, eene enkele stem zich had verheven over het regt der kerk, geene enkele stem om iets te kennen te geven, waardoor het regt der kerk eenigermate wierd verkort? Heeft men dat stilzwijgen nooit in verband gebragt met hetgeen in de laatste tijden is geschied? Met de berigten, welke men van dag tot dag uit Rome ontving: met die uit andere plaatsen in het buitenland waar onze geloofsgenooten aan vervolgingen van den schromelijksten aard worden blootgesteld; terwijl wij hier in ons eigen land, worden verguisd in hetgeen ons het meest dierbaar en heilig is? terwijl daarover door zijne R. K. landgenooten geen enkel woord tot afkeuring was in het midden gebragt. Hij herinnert, dat dit het geval was in een tijd dat men er hier openlijk voor uitkwam, dat men zich wilde bedienen van leerstellingen, om om te keeren wat den Protestanten zoozeer dierbaar is.

Na dit alles vraagt hij wederom, of men zich dan het verband van dat stilzwijgen met het gebeurde niet kan voorstellen? — De spr. komt nu tot een punt, dat waarschijnlijk in het oog van velen [illegible] als eene ongerijmdheid, als een paradox. Hij beweert namelijk, dat de tegenstand tegen de herlevendiging der ultramontaansche rigting moet worden gezocht niet alleen in de nationale rigting, in die politiek, welke hij reeds in den aanvang zijner rede als redmiddel heeft aangegeven, maar ook in datgeen wat de hoofdgedachte is geweest van de beweging van April.

Maar — heeft men gevraagd, — van waar die plotselinge verandering in weinig maanden tijds? En hij antwoordt: als een glas vol is, is één druppel genoeg om het te doen overloopen; en een klein gewigt is voldoende, om de schaal te doen overhellen; het geduld loopt ten einde, en indien hij van de aanleiding tot de beweging mag spreken, de pausselijke allokutie, dan kan hij zich over haren inhoud nog niet zoo zeer ergeren, omdat hij van den Paus wel niet kan eischen, om het woord te voeren op protestantsche wijze. Maar waarom heeft hij er zich over geërgerd? Omdat er niet gehandeld is in den zin van het konkordaat van 1827; omdat men de zaak niet eenvoudig wilde terugbrengen tot haren normalen toestand, maar op eens in plaats van twee, vijf bisschoppen heeft aangesteld, en daaronder voor een der zetels, in plaats van een bisschop, een aartsbisschop; omdat men geen melding heeft gemaakt van den eed van trouw aan den Koning; omdat men bedoeld heeft een herstel van het aartsbisdom van Utrecht, zoo als dat in 1559 was opgerigt; omdat eindelijk in de allokutie uitdrukkingen waren en een toon heerschte, waaruit duidelijk doorstraalde een terugkeer tot antecedenten van zeer onrustbarenden aard. Daarom is het berigt der allokutie geweest als een donderslag, niet waardoor we verpletterd werden, maar waardoor wij wakker zijn geschud. Toen ging er een kreet op van nationale verontwaardiging; toen was er geen klokkengelui en geld noodig, om eene kunstmatige beweging daar te stellen. Die beweging is een veeljarig anachronisme. Neen, het was als een stroom, die alles medesleepte; het was eene kracht, die een onweerstaanbaar karakter had; maar het was niet alleen een *mouvement spontané*, maar die beweging is met vaderlandsche bezadigdheid gepaard gegaan. En nu door sommige sprekers tegen die beweging zoozeer was te velde getrokken, nu heeft hij slechts aan te geven en te doen uitkomen de hoofdgedachte van de leiders dier beweging.

Hij wijst alzoo op een uitmuntend werkje van een der protestantsche predikanten, den heer Doedes, over de pausselijke allokutie; op een ander van den heer *Barger*, en eindelijk op eene toespraak, die in Rotterdam met 11,000 exemplaren is gedebiteerd in den vorm van een boekje, getiteld: *Rome's overwinnaar*, door den predikant *van Oosterzee*. Al die werken, waarvan de spr. eenige gedeelten aanhaalt, ademen een geest van liefde en verdraagzaamheid; zij blijven binnen de perken der kerkelijke sfeer. De heer *Meeussen* had dus regt aan de Protestanten doen wedervaren, door te erkennen, dat er aanleiding bestond tot de beweging en, als zij niet had plaats gehad, waren de Protestanten in het oog van dat lid zelf laakbaar geweest. Als hij dan de beweging terugbrengt tot den toestand, dien hij zoo even had gekarakteriseerd, dan noemt hij die beweging een nationale politiek in populairen vorm; en dan zegt hij er bij, dat het thans geldt het keerpunt onzer politiek. Dan meent hij, dat ook de Roomsch-Katholieken in ons vaderland aan hunne geloofsgenooten regt moeten laten wedervaren, door weerstand te bieden aan het ultramontanismus; die hoofdgedachte, waaraan ook zij belang hebben hunne adhaesie te geven, is het *sine qua non* voor de handhaving der Grondwet, is behoefte van de eenheid en kracht van den Nederlandschen Staat.

Hij moet nog een enkel woord in het midden brengen. Hij moet nog eens opmerken, dat de voordragt eener wet in de tegenwoordige oogenblikken hem leed doet. Hij meent dat daardoor aan de partij, van het afgetreden bewind een onberekenbaar voordeel is gedaan; daardoor toch worden de R. Katholieken in een toestand gebragt, dat zij, in plaats van hen, die beleedigd hebben, thans den schijn hebben van beleedigd te worden; en op dien schijn voortgaande — gelijk in meer dergelijke omstandigheden geschiedt, — worden zij door veel overdrijving en hartstogtelijkheid dag op dag in een moeijelijker toestand geplaatst. Spr. regt dank aan het ministerie, voor de belangrijke wijzigingen in de wet gebragt; maar dan zijn ook de kreeten over de wet, nadat zij zoo zeer is gewijzigd, zeer overdreven. Als voorbeeld, dat de diskussien van overdrijving getuigden, brengt hij bij, het gesprokene door den heer Luyben, die na de meest heftige betooggronden, zijne rede eindigde met op eene luimige wijze twee spreekwoorden te bezigen, die een gevoel van vriendschap zouden moeten te kennen geven, maar dat ten eenemale in strijd was met het geheele denkbeeld dier redevoering. Neen, dan heeft spr. liever de redevoering in het Engelsche parlement, van Burke, die aan het slot zijner rede zijnen vriend toeriep: "het is met onze twintigjarige vriendschap gedaan." Dat was de taal der waarheid en der eenvoudigheid in dergelijke oogenblikken [illegible]

Ten slotte verklaart de spreker te willen eene conciliërende politiek, die ligt in de veerkracht der Protestanten. Als wij nagaan de aanwezigheid van $^2/_5$ der bevolking, dan is het denkbeeld eener verdrukkingswet ondenkbaar. Maar aan den anderen kant moet hij ook overstellen, dat $^3/_5$ geene supprematie over hen duldt. Deze wederkeerige overtuiging moet tot versterking dienen dier politiek, welke hij reeds in den loop zijner rede meermalen heeft geschetst. Met die politiek kan men de tijden gerust te gemoet gaan. Wij wenschen niet eene tegenstelling tusschen Protestanten en Katholieken, maar tusschen revolutie en anti-revolutie. Maar wij wijken ook niet voor die rigting, voor die overmagt, waardoor de grondwet verscheurd wordt en waardoor Nederland zou ophouden het klassieke land der vrijheid te zijn.

De heeren *Reinders*, *van der Heiden*, *van Asch van Wijk*, *Dirks*, *Rijk* en *Engelen* verklaren zich mede voor het wetsontwerp.

De heer *van Bosse* heeft de handelingen van het vorige ministerie met kracht verdedigd en de beschuldigingen ontzenuwd waaraan het, door partijbelang sedert was blootgesteld. Vooral heeft hij van den heer van Zuylen van Nyevelt den blaam afgeweerd, welke men meer bepaald op hem heeft trachten te werpen alsof hij vooraf van de organisatie kennis had gedragen. Ten tweede heeft hij de wet beschouwd en zijn afkeurend oordeel daarover uitgesproken, als zijnde eene gelegenheidswet, die, ofschoon nopens de R. K. kerkregeling niets meer doende dan het vorig ministerie, en niets meer verhinderende dan hetgeen datzelfde ministerie beoogde en gedaan had, niettemin ook voor de Protestanten later belemmerend voor de godsdienstvrijheid zou werden.

Daarna hebben zich de heeren *de Lom de Berg* tegen, en de heeren *Hoekwater* en *Hofman* voor de wet verklaard; beide laatsten hebben zich alleen tot die verklaring bepaald en verder van het woord afgezien.

Vervolgens heeft de heer *van Hoëvell* een zeer uitvoerige rede gehouden, waarin hij onderzocht: 1° den oorsprong van dit ministerie; 2° deszelfs zamenstelling uit heterogene elementen; 3° de daden van dit ministerie, meer bepaald wat deze wet en hare aanleiding betrof. In den loop zijner rede deed hij uitkomen dat de interpellatie en motie van orde van den heer van Doorn, in overleg met hem spreker had plaats gehad, en dat daarbij was overeengekomen dat er geen doel bestond om de handelingen van het vorig ministerie af te keuren, maar alleen om over de allokutie regtmatige afkeuring te doen blijken.

Wijders heeft hij de houding gekarakteriseerd van de aangebleven ministers die met hunne voormalige ambtgenooten den brief aan den Koning van 16 April heb-

ben onderteekend en later, 27 April, het nieuw programma dat de handelingen van het vorig ministerie, waarvan zij deel uitmaakten, afkeurden. Zelfs meende hij, indien hij wel geïnformeerd was, dat een der aangebleven ministers dien brief van 16 April aan den Koning korter en krachtiger had gewild. (*Beweging.*) Daarop heeft de Minister van Oorlog, nadat de spr. zijne rede geëindigd had, te kennen gegeven, dat deze opgave onjuist was; dat hij Minister niet gezegd heeft dat die brief niet krachtig genoeg was, maar van meening was, dat dezelve korter en eenvoudiger kon zijn, dat echter de meerderheid van den ministerraad er anders over dacht, dat toen de brief door allen, werd geteekend en ook door hem minister, omdat hij het niet raadzaam achtte zich destijds van zijne ambtgenooten te scheiden. De heer *van Hoëvell* heeft geantwoord dat hij geen der ministers met name heeft aangewezen. Daarop zegt de minister van Oorlog, dat er iemand moet geweest zijn die den spr. verhaald heeft wat er in den ministerraad is voorgevallen, en dat deze dan ook wel gezegd zal hebben wie die aanmerking op den brief gemaakt heeft. Een zekere agitatie volgt op deze laatste woorden, en belet voor een oogenblik den heer Hugenholtz, die aan den beurt is om te spreken, zijne stem te doen hooren.

Daartoe eindelijk gerakende, heeft de heer *Hugenholtz* de wet in het breede bestreden, en daarbij tevens de polieke neven oogmerken bij de godsdienstige agitatie, vooral door de antirevol. partij beoogd, doen uitkomen. — Morgen voortzetten. Het woord aan den heer Strens.

„... *Diegenen zullen het winnen die zeggen:* wat is, dat is, *en daarnaar hebben we gehandeld, zullen we handelen.*"

Heeft het gouvernement, den toestand van het land beschouwende, zich wel de vraag gesteld: *wat is?* om daarnaar te kunnen handelen?

Er ging in Nederland een luid geroep op: »onze gemoederen zijn verontrust; wij worden in onze dierbaarste belangen bedreigd."

Een ernstige kreet .... Door wie wordt zij aangeheven? Bevat zij waarheid?

Al was het ook de kreet der geheele natie, mag het gouvernement daarin zijne stem mengen, alvorens te onderzoeken of het daarmee de waarheid steunt?

Maar hoe talrijk ook, het zijn maar *eenigen* die zich zoo doen hooren; anderen, die evenzeer de natie helpen uitmaken, zijn niet verontrust.

Dubbele reden alzoo om te vragen: *wat is?* wat is waarheid?

Want is het gebiedende pligt de onrust te stillen, dan wordt hij de keuze der aan te wenden middelen vooral de kennis der oorzaak vereischt, die de onrust verwekt heeft. De onrust zal niet ophouden, zoolang de oorzaak daarvan niet weggenomen is.

Het is waarheid dat er onrust bestaat. *Hoe* zij is opgewekt, laten we ter zijde. Maar wat is de oorzaak? Het is de *meening:* wij worden in onze dierbaarste belangen bedreigd.

Rust die meening op waarheid, — men zegge: wat is, dat is.

Is zij eene dwaling, — zij wordt nimmer waarheid.

Hoe meer men haar voor waarheid wil doen doorgaan, d. i. hoe meer men den dwalende in zijne dwaling sterkt, des te langer zal de onrust, haar gevolg, aanhouden.

Zelfs in de zoozeer verbeterde inrigtingen, waar de dwaling als eene ziekte wordt beschouwd en als zoodanig behandeld, geldt de regel den zieke nimmer in zijne dwaling toe te geven. Hoe dikwijls de zieke — het is de aard zijner ziekte — ook op zijne dwaling terugkome, telkens wordt zij door de uitspraak der waarheid terug gedreven. Daardoor voorkomt men, in de eerste plaats, eene meerdere verwarring; en bevordert men, ten andere, de terugkeer tot de waarheid. Het handelen naar: *wat is*, [illegible] heeft reeds aan vele krankzinnigen de gezondheid der rede terug gegeven.

Heeft ook de regering in de jongste onrust gezegd: wat is, dat is, en daarnaar gehandeld?

Worden de dierbaarste belangen van de talrijke eenigen inderdaad bedreigd?

Kent de regering, dienaangaande wat is?

Kent ze dat niet, — dan kan zij geene regering zijn.

Kent zij het wel, waarom spreekt zij dan niet de waarheid uit, ten einde de dwaling te doen ophouden en daardoor de gemoederen tot rust te brengen?

Is het in dwaling of in waarheid, dat eene regering de natie moet voorgaan?

Doet zij het in dwaling, — ze kan zeker zijn van geen andere vruchten dan onrust en verwarring te zullen voortbrengen, onrust en verwarring, te midden van welke het vaderland te gronde gaat.

»Op de algemeene vergadering der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, op 8 dezer te 's Hage gehouden, is op eene ongezochte wijze het gevoelen des Boekhandels over het tegenwoordige Ministerie kenbaar geworden. Bij de behandeling, namelijk van een voorstel om bij de Regering aan te dringen op eene doelmatige wet op den Boekhandel, werd door een der Leden daar *tegen* geadviseerd, »om reden het tegenwoordige ministerie slechts als een ministerie van overgang is te beschouwen, en dit zeker aan de aanvrage niet voldoen zou, maar het adres ter zijde leggen. Wenschelijk ware het, naar de meening des Sprekers, te wachten tot dat er een meer sedentair ministerie aan het bewind van zaken mogt komen, ten einde alsdan eene nieuwe proeve te wagen." De vergadering heeft zich hiermede vereenigd en besloten de zaak vooreerst te laten liggen.

»Wij vinden deze openbaring van gevoelen van eene klasse van menschen uit den beschaafden stand en alle oorden des lands, die beter dan de meeste andere met de publieke opinie en algemeene belangen bekend, die vooral met het verlichtste en verstandigste deel des volks in gedurige betrekking is, zeer merkwaardig."

Z. M. heeft 1°. benoemd tot kantonregter te 's Gravendeel, Mr. P. G. ten Zeldam Ganswijk; 2°. benoemd tot ontvangers der dir. bel. en acc.: te Engelen c. a., de heer D. L. Heinsius, en te Horssen, de heer H. B. H. Malingré.

De kollekten, in de prov. Noord-Holland gedaan ten behoeve van de bewoners der Moluksche eilanden hebben bedragen *f* 4,851.57. Ruim de helft dier som (2,663.16) is te Amsterdam gekollekteerd.

's HAGE, 20 Augustus. In de zitting van de Tweede Kamer van heden, bij den aanvang der diskussiën over de kerkgenootschappen, heeft de minister Donker Curtius namens de Regering het woord gevraagd en gezegd: dat de Regering vermeent, dat de diskussie, die gisteren is gehouden, soms is afgeweken van het onderwerp. De Regering wil en mag in het belang der zaak dezen weg niet volgen, en zij heeft alzoo besloten in geen opzigt van het onderwerp af te wijken. De Regering meent, dat die ministers, die ook deel hebben uitgemaakt van het vorig ministerie, hier geene rekenschap behoeven te geven, waarom zij aan het verlangen des Konings hebben meenen te moeten voldoen een zitting nemen in dit ministerie. De Regering acht hen alleen verantwoordelijk aan den Koning en aan hun geweten. Daarna werden de beraadslagingen hervat.

De heer *Strens* heeft het woord tot bestrijding der wet en repliceert op de rede van den min. van Instiitie en van sommige sprekers. Hij heeft vervolgens zijne handelingen als lid van het vorig ministerie verdedigd, en ten slotte de nadelige gevolgen dezer voordragt geschetst.

Bij het verzenden dezes is de heer *Sloet tot Oldhuis* aan het woord.

BUITENLANDSCHE BERIGTEN.

FRANKRIJK.

PARIJS, 18 Augustus. Eene telegrafische depeche uit Rouaan meldt, dat het Keizerlijke hof aldaar, in strijd met het arrest van het hof van kassatie, de leer van het Keizerlijke hof van Parijs in de zaak der vreemde korrespondenten heeft omhelsd. De beschuldigden zijn derhalve veroordeeld, maar zullen zich op nieuw in kassatie voorzien.

ENGELAND.

LONDEN, 18 Augustus. Een gedeelte van het te Spithead vereenigde Britsche eskader heeft bevel ontvangen om in zee te steken en op de hoogte van Lissabon te gaan kruisen.

— Onlangs is, op aanklagte van den Prins van Joinville, te Londen een Franschman geregtelijk vervolgd, welke aan dien Prins aangeboden had voor 20 *L.* st. den Keizer der Franschen te vermoorden. Hij is door de jury vrijgesproken, daar hij, ingevolge zijn zeggen, niet voornemens was den Keizer te dooden, maar alleen ten doel had geld van den Prins te bekomen.

DUITSCHLAND.

WEENEN, 17 Aug. De *O. C.* bevat een uittreksel uit eene memorie van het Weener kabinet over het voorgevallene te Smirna. Daarin wordt gezegd, dat de onderhandelingen voortgezet worden, en dat men reden had om te hopen, dat de handelingen van den kommandant van het Amerikaansche schip Sir Lewis door het kabinet van Washington zouden afgekeurd worden.

— De Porte heeft heden het bevredigings-voorstel der gezanten te Weenen bepaaldelijk aangenomen. De vrede is dus verzekerd. (*Hdbl.*)

STADSNIEUWS.

BURGERLIJKE STAND.

AMSTERDAM, 20 Augustus.

GETROUWD (18 Aug.): T. F. Moerman, van Gent met A. C. E. Laubuhr.

BEVALLEN (18 Aug.): D. C. E. van der Post, geb. Koning, D.

OVERLEDEN (16 Aug.): A. C. Houtman, wed J. P. Pothoff, 79 j.

PRIJS-COURANT DER EFFECTEN.

		19 AUG. 4½ u.	gebl.	20 AUG. 4 u.	gebl.
NEDERL., Werkel. Sch. à 2½ pCt.		63 13/16	63⅞ a		
Dito Dito	3	76⅝	76 11/16		
Dito Dito	4	95⅞	95 1/16	95 13/16	95 13/16
O. I. Leening 1844	4	93 7/16			
Amortis. Syndic.	3½	94¼			
Handel-Maatschappij	4½	128¾			
Aand. Rijn-Spoorweg.					
Aand. Holl. S. M.					
Obligatien					
BELGIE, Obligatien 1844					
Cert. bij de Belg. Bank.	2½				
Dito bij Rotsch. en Volksv		53 5/16	53½		
FRANKRIJK, Obligatien.	3				
SPANJE Nieuwe	1	23⅛	23⅜		
Dito	3	47¼			
Dito Binnenl. à 6/m.		43 9/16	43 9/16		
Coup. Bewijzen.		6 9/16	6⅝	6 13/16	
Amortisable Schuld		5¼			
PORTUGAL te Londen	3	41 5/16	41 1/16	41½	41⅝
Dito Dito	4	41 5/16			
RUSL. bij *Hope* 1798 en 1816	5	109½			
Dito Dito 1828 en 1829		107¼	107⅝		
Cert. bij d°. 1831 en 1833		98⅛	98		
Dito	4½	100⅛			
Dito bij *Hope*	4				
Dito bij *Stieglitz en C°*		92⅛	92½		
Dito bij id. 5de Serie	4	92⅛			
Cert. te Hamburg	5				
Inschrijving in Assignat.	6				
Cert. van dito		75¼			
POLEN, Certifikaten	4				
Dito Aand. à fl. 500					
Dito met Lot. à 300					
AMERIKA, Bank-Actiën			4½		
PRUISSEN, Aand. met Lot. R. 50 *f*					
OOSTENRIJK, Metalliek	5 pCt.	82⅛	82⅛	82 13/16	
Dito 1852		82⅛			
Dito 1847	2½	42 13/16	42 11/16		
Dito 1851	2½	42 11/16	42 13/16	42⅛	
Dito 1849	5	95 9/16	95½		
Ween. Bank bij *Goll en C°.*		87½	87½		
Dito	4	71⅛	71¼		
Letter B	5	95 3/16	95½		
Aand. met Loting fl. 500					
Nieuwe dito 250					
NAPELS, Cert. *Lam. en Bouwer* 5 pCt.					
BRAZILIE te Londen 1824	5				
Dito Leening 1848	5				
PERU	4½	83¼	83		
MEXICO Nieuwe	3	26¼			
VENEZUELA à £ 100	3½	39	38¼	[illegible]	
GRENADA à £ 100	2	23¼	23½	[illegible]	
Dito Uitgestelde		[illegible]	10⅛	10⅛	
ECUADOR à £ 100		4 3/16	4 3/16		

Mexiko onbepaalde 26 [illegible]; Portugal uitgestelde [illegible].

Buitengewone den genoteerde fondsen, was handel en [illegible] van meldenswaardig belang; de stemming was echter [illegible] ongunstiger, met uitzondering van Spaansche coup. bewijzen welke iets beter blijven.

Koers van het Geld: Beleening 2½ pCt., Prolongatie 2½ pCt. Diskonto 2 pCt.

BUITENLANDSCHE BEURZEN.

ANTWERPEN, 19 Aug. Belg. leen. 2½ pc. 56¼; [illegible] 4½ pc. 98; 1848, —; Spanje 1—3 pc. 23; [illegible] 6 7/16; Romeinen 5 pc. —; Oostenrijk Metalliek [illegible].

PARIJS, 19 Aug. Fransche 3 pCt. 86.35; 4½ pCt. 104.00; Spanje 3 pCt. Binnenl. 43; id. 1 pCt. —; Russen 4½ pCt. 100 [illegible]

LONDEN, 19 Aug. Cons. kont. 98¼ a —, op tijd 98¼ a —; Brazil. 102 a 103; 1829/39 102 a 103; 1852 99 a 100; Deensche 83 a 85; 5 pc. 105 a 107; Ecuad. 5 a 5½; Grenad. 24 a [illegible]; Uitgest. 10½ a —; Mexiko Nieuwe 26½ a 27; Peru [illegible] N. 84 a 86; Uitgest. 59 a 60; Rusl. 1822 5 pc. [illegible]; (N.) 4½ pc. — a —; Portugal 3 pc. — a —; 4 pc. [illegible] 45; 3 pc. — a —; Spanje 1 pc. 23⅛ a 23⅜; 3 pc. [illegible] a 48, Coup. cert. 6½ a 6¾; Passive 5½ a 5¾; Holl. 2½ pc. 64¾ a —; id. 4 pc. 98¼ a —; Venez. 37 a 39; [illegible] Wissel op Amsterdam *f* —.—; Grieken 1824 — a —; 1825 [illegible].

HANDELSBERIGTEN.

AMSTERDAM, 19 Augustus.

OVERZIGT DER WEEK.

KOFFIJ. Tot de bestaande prijzen blijft de vraag voor konsumtie steeds aanhouden, met zeer weinig afgevers. — De op 23 dezer in veiling voorkomende 3373 balen *Java*, partikuliere aanvoer, worden als volgt getaxeerd: 1783 balen, reël ordinair ros graauw, kleinbonig tot 29 a 29½ cs. en 1590 balen goed ordinair ros en afgebleekt tot 29½ a 30 cs. — *Brazil* door den geringen disponiblen voorraad, prijshoudend met weinig handel.

THEE. Blijft zeer vast zonder prijsverhooging.

TABAK. De omzet van *Maryland* heeft zich uit de eerste hand alleen bepaald tot 80 vaten vrij goede middelsoort tot zeer stijve prijzen. — In veiling tegen 30 dezer: 138 [illegible] en 74 pakken *Embalema*. Aangekomen van Baltimore [illegible] vaten Noord-Amerikaansche, waardoor onze markt [illegible] ruimer voorzien zal zijn.

SUIKER. *Ruwe.* De markt is wel zoo vast, [illegible] wordt voor *Surinaamsch* onder de hand eene kleine verhooging toegestaan. Van *Java* zijn zeilende verkocht: 496 kranjangs tot *f* ¼ onder de middelprijzen der voorgaande veiling. — *Geraffineerd voor Uitvoer.* De vraag voor *Crushed* blijft aanhouden, daar echter de meeste raffinadeurs hun fabrikaat tot in het laatst van October grootendeels hebben verkocht, zoo zijn er slechts maar kleine partijen tot eenige verhooging omgezet. Men noteert *Crushed* N S R super fine *f* 33, N° 2 *f* 32½, N° 3 *f* 31½; B K N° 1 *f* 31½ a 32, N° 2 *f* 30 a 30½; B & H. N° 1 *f* 31 a 31½, N° 2 *f* 30 a 30½; W & Z *f* 29½ a 30. —

Kandij tot vaste prijzen met grage afnemers. — In *Konsumtie* zijn de prijzen onveranderd.

SPECERIJEN. In *Notenmuskaat* heeft veel omzet plaats gehad, ofschoon gisteren en heden de vraag minder levendig was. N° 1 tot 226 a 228 cs., N° 2 197 a 200 cs., N° 3 147 a 150 cs., N° 4 98 a 100 cs. — *Foely* C & D 210 a 212 cs. — *Amboina Nagelen* N° 1, 45 a 46; N° 3, 43 a 44 cs. — *Peper* zeer stil en iets lager aangeboden.

GEDROOGDE FRUITEN zeer vast met gunstige opinie. — *Krenten*. *Zantsche* van 1851 *f* 44 a 46; *Morea* en *Patras* *f* 36 a 40. — *Rozijn*, nieuw *Smirna* *f* 18½ a 19½; *Samos*, nieuw *f* 14 a 14½. — *Amandelen*, *Barbarijsche* zoete *f* 34 a *f* 35, bittere *f* 36 a 38. — *Komijn*, *Maltheesch* *f* 22 a 22½. — *Succade* 50 a 53 cs. — *Genua Olij* *f* 105 a 110.

RIJST. Ongepeld zonder afdoeningen uit de eerste hand. — Gepelde soorten iets meer gevraagd tot de bestaande prijzen.

POTASCH. *Petersburger* tot *f* 12¼ Entrepot verhandeld. — Andere soorten zonder omzet.

VERFWAREN. *Verfhouten*. Geheel onveranderd. — Van *Laguna Campeche* zijn 32 ton met *f* 5½ betaald. — Van *Geelhout* zijn 50 ton in de betere soorten tot diverse prijzen verhandeld. — Aangevoerd zijn 30 ton puik *Limahout* wat klein van stuk, doch zeer kleurig tot *f* 11 Entr. eerste hand te koop. — *Quercitron*. 350 balen *Baltimore* vonden zeilende tot iets hoogere prijzen, nemers. — *Harst*. Meer gevraagd en houders zeer geretireerd; 100 vaatjes *brune* werden met *f* 3⅛ betaald, terwijl momentaneel niet onder *f* 3¼ te koop is. — *Terpentijn-Olie*. Meer gevraagd voor 30 vaatjes *Amerikaansche* is *f* 37¾ a 28 eerste hand betaald. — *Zwavel*. Niets in gepasseerd, aanstaande week komen 63 ton prima *Ancona Ruwe* en 173 kistjes *Geraffineerde* in veiling. — *Lood*. Blijft gedrukt; men heeft en detail toch nog *f* 12⅜ bedongen. — *Meekrap*. Blijft gevraagd en prijzen langzaam vooruitgaande.

Door de N. H. M. zijn in veiling aangekondigd tegen den 22 September te Amsterdam: 50/1 en 1050/2 en kwart kisten *Java Indigo* onder voorbehoud om deze partij bij tijdige aankomst met 871 kisten te kunnen vermeerderen, alsmede te Rotterdam tegen den 26 September 63/1 en 1765/2 en kwart kisten *Java Indigo* en 207 kn. *Java Cochenille*. — Van het eerstgenoemde artikel bestaat de verdeeling in een goed assortiment kourante middel en fijn middel soorten met weinig zachte en zeer fijne kwaliteiten. — Eene goede afloop is zeer waarschijnlijk te verwachten, vooral daar de prijzen van *Bengaal Indigo* in de laatste tijd merkelijk gerezen zijn. — Uit de hand zijn deze week nog afgedaan 125 fusten *Java* tot zeer vaste prijzen voor exportatie. — De *Cochenille* verdeelt zich in 92 kisten eerste soort, 55 kisten tweede soort, 14 kn. *Zaccatille*, 30 kn. *Uitschot* en 16 kn. *Gruis*.

STERKE DRANKEN. *Genever* 100 °/₀ eerste soort *f* 27, tweede soort *f* 25. — *Moutwijn* 91 °/₀ *f* 21 per Vat a kont. — *Rum*, *Jamaica* *f* 20 a 32; *Surinaamsche* *f* 14 a 16.

METALEN. *Bancu Tin*. Hoewel de drift tot koopen in de veiling van 17 ll., zeer groot was en men voor 122,312 blokken de prijs van *f* 72 heeft zien besteden, wordt er nu nog door houders van partijen uit vorige veilingen tot denzelfden prijs bij gerijf afgegeven. — *Ruw Koper* blijft flaauw gestemd en zonder handel.

Was en HONIG met nominale prijzen.

VETWAREN. *Talk* en *Smeer* iets vaster. — *Traan* prijshoudend. *Berger bruin* *f* 44, *blank* *f* 52. — *Talkolij* *f* 34. *Patentolij* *f* 40¼ a 40¾ a kontant. — *Rondvisch* *f* 8½. *Ansjovisch* met zeer weinig aftrek, bij partij tot *f* 12¼ voor nieuwe aangeboden.

GRAANMARKT.

UTRECHT, 20 Aug. Tarwe *f* 10,50 a 11,50, dito nieuwe *f* 11,25 a 12,00; dito (raauw-arige) *f* 11,75 a 12,75; dito nieuwe *f* 12,50 a 13. — Rogge *f* 7,75 tot *f* 8,25; dito nieuwe *f* 8,00 a *f* 8,50; Garst *f* 4,80 a 5,50; Boekweit *f* 7,50 a 7,80; Haver *f* 3,60 tot *f* 4,60; Boter *f* 0,80 tot *f* 1, het Ned. ℔; L. Kaas *f* 28 tot *f* 32 de 100 Ned. ponden; Aardappelen *f* 2,50 a *f* 3,25, per Ned. mud.

SCHIEDAM, 19 Aug. Rogge. De handel was gedurende deze week vrij belangrijk tot ongeveer vorige prijzen. Men noteerde: 147/2 ℔ Koersche *f* 258; 143/2 ℔ Petersb. *f* 212 6/w.; 148/2 ℔ Werder *f* 264; 146/2 ℔ Pernau *f* 268; 148/2 ℔ Libau *f* 260; 146/2 ℔ Koersche *f* 258 6/w.; 145/2 ℔ dito *f* 254, *f* 256 6/w.; 140/2 ℔ Archangel *f* 207 1/m.; 144/2 ℔ Konda *f* 260; bovendien op spekulatie of ter verzending in Entr.: 140/2, 141/2, 143/2 ℔ Archangel *f* 200 1/m., *f* 202 6/w., *f* 206 1/m., *f* 208 3/m.; en zeilende 140/2 ℔ Archangel *f* 200 ct., *f* 202 6/w., later *f* 202 1/m.

Gerst. In het begin der week met veel handel tot ruim vorige prijzen als volgt: 130/2, 131/2, 132/2 ℔ Libau *f* 219, *f* 221 6/w., 224, 228 6/w., *f* 225 6/w.; 129/2, 130/2 ℔ Koersche *f* 219, 221 6/w.; 131/2 ℔ Libau *f* 224 3/m.; 128/2 ℔ dito *f* 217 3/m.

Moutwijn was Zaterdag a *f* 21½ moeijelijk te koopen. Maandag, Dingsdag en Woensdag *f* 22 met redelijken handel. Donderdag werd begin beurs *f* 21 te vergeefs, doch later alzoo afgegeven. Heden was a *f* 20½ naar genoegen te koopen.

Jenever *f* 24,00. — Amst. Proef *f* 25,25.

MIDDELBURG, 18 Aug. Tarwe, puike Zeeuwsche 1853 *f* 9,10, 9,50 a 9,75, mindere soorten *f* 8,50 a 9 naar [illegible], puike jarige Walchersche (1852) voor den regen [illegible] *f* 10,75, puike dito *f* 10 a 10,40; gewone soorten *f* [illegible] 9,90. Nieuwe Walchers. puik (1853) *f* 11,25. — Rogge, nieuwe *f* 7,90 a 8. — Gerst. Nieuwe Winter *f* 6,25, nieuwe Zomer *f* 5,75. — Walch. Paardeboonen *f* 7,10. — Erwten. Nieuwe Walchersche Groene *f* 8,75 tot 9,25, groote dito *f* 10 a 10,25. — Koolzaad, puik zaad *f* 12,50, een enkeld partijtje *f* 12,60. — Raap-Olie *f* 39. Patent-Olie *f* 41. Lijn-Olie *f* 35,50 pr. vat [illegible].

ANTWERPEN, 19 Aug. *Koffij*. St. Domingo, gerealiseerd 652 balen pr. *Jessie* en 500 balen id. tot ferme prijzen.

Graanmarkt. Tarwe veel gevraagd, maar de hooger wordende prijzen bemoeijelijkten de zaken. Polish Odessa a *f* 13. Romelie a *f* 12½ pr. 80 kil. Voor Cubanca bood men te vergeefs *f* 12⅜ en de Oostzee Tarwe zou tegen *f* [illegible] koopers vinden. Rogge. Zwartezee *f* 8 pr. 70 kil.

Leder. Deze laatste dagen verkocht 5000 gedroogde B. A. en Montevi Reo, 500 gezoute id. id. en 1100 gedr. Rio Grande, prijzen ferm.

Rijst. Verkocht op levering 2500 zak Arracan *Cleaned* en *Uncleaned*, pr. *John Bunyan*.

Suiker. *Ruwe*. Verkocht 378 k. blonde Havana, pr. *Juana y Mathilda* en 519 kn. id. id. pr. *Milagro*, *Neptuno* en *Nuevo Pepillo*.

LONDEN, 18 Aug. *Suiker*. *Vreemde*. Goede prijzen en veel vraag. *Geraffineerd*. Voor den uitvoer Gestampte tot vorige prijzen; weinig voorraad van Hollandsche en Engelsche Gestampte.

Koffij. Natif ferm, meer vraag 45 s. a 47 s. Plantage gezocht en willig tot vorige prijzen; gekleurde soorten meer gevraagd.

Rijst. Stil, eerste kwaliteiten prijshoudend.

Talk. Hooger; 50 s. 9 d. tot 51 s. te leveren; 50 s. op de plaats.

LIVERPOOL, 18 Aug. *Katoen*. Stille markt, verkocht 3000 balen.

KORRESPONDENTIE.

— J wordt verzocht, als hij niet bekend wil zijn, een adres op te geven, waarbij hem kan geschreven worden de vergissing die er ten opzigte van zijn brief van 28 Julij heeft plaats gehad.

Bij de redactie van *de Tyd* is weder ontvangen voor de oude arme lieden in Vriesland, die in der tijd hun Pius-penningske geofferd hebben van den verkoop van aardappelenschillen, en die door den edelen gever *myne oude vrienden* genoemd wordt, een Muntbiljet van *f* 10.

Bij deze gelegenheid maken wij melding, van het overlijden van den man; voorzeker zal hij in den Hemel zijn weldoener op aarde niet vergeten.

Van denzelfden is mede ontvangen een muntbiljet van *f* 10 voor de arme oude lieden, vermeld in *de Tyd* N° 1865 en 1919, waarvoor den gever hartelijken dank wordt gezegd.

ADVERTENTIEN.

(3197) Heden overleed, tot mijne, mijner kinderen en behuwdkinderen smartelijke droefheid, in den ouderdom van ruim vijf en vijftig jaren, na voorzien te zijn van de H. Sacramenten, mijne geliefde Echtgenoote ANNA VAN DER KROON.

B. BROERE.

AMSTERDAM, den 19 Augustus 1853.

Voor den Gemeenteraad te Amsterdam

wordt bij de Verkiezing op *Dingsdag* 23 *Augustus* 1853, door de **VRIJZINNIGE KIEZERS-VEREENIGING** aanbevolen de Heer

Jhr. Mr. **D. RUTGERS VAN ROZENBURG JUNIOR.**

Namens de Vereeniging,
J. BRESTER Az., *Fung. Pres.*
J. HEEMSKERK Az., *Fung. Secr.*

AMSTERDAM, 19 Augustus 1853. (3198)

Pensionnat Allemand-Français de Demoiselles,

Dirigé par les Sœurs de la Croix, Etabli à Aspel près Rees sur la Rhin. Le sémestre d'hiver commencera le 1er Octobre. (3195)

De **ROB LAFECTEUR** is een wondervol Zuiveringsmiddel, een Plantensiroop van aangenamen smaak, die nieuwe en oude Ziekten genezen kan; die tegen alle Huidziekten, Verzweringen, Kanker, Klierziekten, Verlamming, Uitputting, Onvruchtbaarheid, Vermagering, Hypochondrie en eene menigte andere Kwalen gebruikt wordt, meest altijd zeer voorspoedig werkt en gemakkelijk te gebruiken is. Wij verzoeken alle lijders een Boekje te halen, dat hun geheel met dit onschatbaar middel bekend maken zal, en gratis in de onderstaande Dépôts afgegeven wordt.

De **ROB** is in alle gerenommeerde Apotheken in Frankrijk, Rusland, België en Holland te bekomen, en bepaaldelijk te Amsterdam, bij B. Adama, Uloth, van Hulsteyn, Beer en Burgers. Arnhem: F. A. C. Otterbein. Bergen-op-Zoom: P. T. Appelboom, Verlinden. Batavia: bij alle Apothekers. 's Gravenhage: Renesse, J. L. Dervans, de Langen. Goes: Reuthberghem. Gorinchem: P. J. B. Schultze. Groningen: G. P. Stutterheim en H. R. de Zayer. 's Hertogenbosch: J. Straatman, F. Luycks, L. S. H. van den Bogaert. Harlingen: P. L. Mirande Pz. Haarlem: bij alle Apothekers, bij D. Veen & C°. en R. T. de Breuk, Drogisten. Heemstede: Johs. Groos. Leyden: J. J. Reyst, J. C. Du Saar. Maastricht: P. Lahmes, Drogist. Middelburg: W. P. van de Kamer. Nijmegen: R. J. Opwyrda, J. J. Sneltjes, G. K. van Gulpen en J. A. Noorren. Rotterdam: J. M. van Hulsteyn, van Santen Kolff, Voorhoeve en Zoon. Roozendaal, X. Krenger. Utrecht: H. van Dorssen Az, A. van Woerden. Vlissingen: van Osch. Zaandam: W. J. Endt en Zoon. Zierikzee: J. H. Ochtman.

Ook in het VERKOOPHUIS en de bekende Dépôts. Heeren Apothekers, die niet met den Heer GIRANDEAU DE ST. GERVAIS in Rekening staan, of spoedige aflevering verlangen, kunnen zich met hunne Orders aan den Heer H. KERCKHOFF, Heerengracht, LL 155, Amsterdam, adresseren. (3200)

Men verlangt tegen primo November eerstk. in een stil Huishouden, eene **TWEEDE-MEID**, van de R. K. Godsdienst, vooral goed kunnende Naaijen en Stoppen, en voorzien van goede getuigen. Iemand hierop reflecteerende, vervoege zich met *franco* brieven onder Letter N. D. bij C. L. VAN LANGENHUYSEN, Boekhandelaar, Singel bij de Beulingsluis. (3199)

Er wordt gevraagd in eene der voornaamste steden van Zuid-Holland, een fatsoenlijk **JONGELING**, als BEDIENDE of LEERLING, in het Vak van **TABAK, SNUIF en SIGAREN**, met kost en inwoning, tegen vergoeding van matig Leergeld. Zij die reeds met het vak bekend zijn, zullen de voorkeur hebben. Brieven *franco* onder lett. J. F. bij den Boekhandelaar F. J. SCHIMMER, Nieuwe Rijn te Leyden. (3196)

(3171) J. J. ARKESTEYN EN ZOON, te *'s Hertogenbosch*, geven in het licht en hebben aan hunne Correspondenten verzonden:

HET RIJK GODS OP AARDE,

van de Schepping der wereld tot op onzen tijd, in twee deelen, of Geschiedenis der Kerk *vóór* en *na* CHRISTUS. Ten gebruike bij het onderwijs in de Katholieke Godsdienstleer. Door Dr. KARL. HAAS. Naar het Hoogduitsch. Met *Vermeerderingen*. Kerkel. goedgekeurd. Kl. 8 vo. 184 bladzijden. Prijs *f* 0,85.

Bij de algemeen erkende behoefte eener beknopte en toch volledige KERKELIJKE GESCHIEDENIS, geschikt om bij het godsdienstig onderwijs als handleiding te kunnen worden gebruikt, lijdt het geen twijfel of de uitgave van dit stukje zal als een gelukkig verschijnsel worden beschouwd. De geleerde Schrijver, wiens levensschets in het Voorwoord des Vertalers wordt aangetroffen, vroeger een gemoedelijk en wel onderwezen Protestant, trad, na tien lange jaren van navorsching en zelfbeproeving, in 1844, tot den schoot der Katholieke Kerk [illegible] dragt; terwijl de leemten, die voor de Nederlandsche Katholieke jeugd in zijn werk bestonden, op eene volledige wijze, door den in dat vak zoo zeer beproefden Vertaler zijn aangevuld. Dat het den uitgevers niet om vuig eigenbelang te doen is, bewijst de voorbeeldelooze lage prijsbepaling, voor een zeer net uitgevoerd stukje van 184 bladzijden compressen druk; terwijl Heeren Geestelijken, die een getal van ten minste 25 exemplaren voor rekening gelieven te bestellen, nog meerdere voordeelen kunnen genieten.

Ook hebben voornoemde Uitgevers alom verkrijgbaar gesteld:

SCHMIT (H. J.), De Grieksch-Russische Kerk of Beschrijving van den Oorsprong, de Leer, de Plegtigheden, de Inrigting, het Bestuur en de scheuring dezer Kerk, enz.; uit het Hoogduitsch, door M. A. VAN STEENWIJK, R. K. Priester en Pastoor te *Amsterdam*, met eene fraai gelithographieerde plaat, van de kleeding der Priesters en insigniën bij die kerk in gebruik. Kerkelijk Goedgekeurd. Groot 8 vo. Prijs *f* 2.00, vroeger *f* 3.00.

De lont die thans andermaal in het Oosten van Europa wordt opgeheven, en het oorlogsvuur in dat werelddeel dreigt te ontsteken, is nog eene der wrange vruchten dier rampzalige scheuring, welke in de elfde eeuw de SCHISMATISCHE GRIEKSCHE KERK van de algemeene Moederkerk deed afvallen. Het kan dus op dezen oogenblik niet dan belangrijk zijn, zich met de geheele inrigting dier afvallige Kerk bekend te maken. Men zal daartoe in dit werk eene volledige voldoening vinden, terwijl hetzelve daarenboven tegen den aangeduiden verminderden prijs wordt aangeboden.

Voorts hebben zy op heden nog uitgegeven:

NEDERLAND in 1853. — Dithyrambe door M. GORTMAN. — Prijs *f* 0.25.

»Wij hebben deze, op Vaderlandschen bodem hoogst zeldzame lettervrucht met genoegen gelezen. Helaas, heeft in dit soort van hoogere Dichtstukken van de stoutste vlugt weinig navolgers gehad. De Heer GORTMAN heeft het beproefd en hij heeft den Nederlandschen PINDARUS zoo al niet overtroffen, zeker geëvenaard. Aan alle voorstanders van Nederlandsche letterkunde en minnaars van Vaderlandsche poëzy kunnen wij aanbevelen een Dichtwerk, hetwelk in de schoonste [illegible] het schoonste doel beoogt: EENDRAGT IN HET DIERBAAR VADERLAND." *De Gelderlander* van 28 Julij 11.)

Te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUYSEN, Drukker en Uitgever.

Bijvoegsel behoorende bij *de Tijd* van Dingsdag 23 Augustus 1853.

STATEN-GENERAAL.

TWEEDE KAMER.

Zitting van Vrijdag, 18 Augustus.

De heer *van Bosse* is minder gelukkig dan vorige sprekers, die, zich vereenigende met het ontwerp, de kortheid hebben kunnen betrachten. Men zal echter den bijzonderen toestand waarin hij in deze Kamer verkeert, moeten erkennen. Het is hem voorgekomen, dat de tegenwoordige tijd, die men thans beleeft, wel eenige overeenkomst heeft met een vroeger tijdperk onzer geschiedenis. Hij bedoelt den tijd na de scheiding van Belgie. In 1830—39 bestond er eene groote ingenomenheid met de maatregelen der Regering. Menig krachtig woord werd gewisseld. Zij die het destijds waagden aanmerkingen te maken en die met de Regering verschilden, hetzij over de aangenomen houding, werden destijds maar al te dikwerf voor vijanden van den Koning en het vaderland, als oproerstokers, als Jakobijnen afgeschilderd. Hij vreest, dat zij, die het ook thans met de Regering niet eens zijn, wat dit ontwerp aangaat, ook eene harde beoordeeling zullen ondervinden, dat men hun hard zal vallen. Men zal hunne aanmerkingen welligt aan bijoogmerken toeschrijven; hij voorziet dit, ook ten zijnen aanzien. Maar wanneer hij de mannen der oppositie van 1830—39 thans niet meer als vijanden van het vaderland ziet aangemerkt, ja hen als de warmste vrienden van het vaderland ziet beschouwen, dan ontstaat bij hem de hoop, dat men in lateren tijd de houding der tegenstanders billijker zal beoordeelen en hen van alle bijoogmerken zal vrijspreken. Dit doet hem besluiten om met vrijmoedigheid zijn gevoelen kenbaar te maken. In den loop dezer diskussiën is meermalen gesproken over de handelingen van het vorig ministerie; het is niet met zachtheid, met onpartijdigheid, met billijkheid beoordeeld. Integendeel, zijne handelingen zijn hard beoordeeld, zoo zelfs, dat men in het orgaan eener partij, die zoolang het noodig zij, het ministerie ondersteunt, gelezen heeft, dat men liever den konstitutionelen regeringsvorm ten gronde zou zien gaan, dan dat de mannen van het vorig ministerie weder zouden optreden. Hij heeft gelukkig de overtuiging, dat de onpartijdige geschiedenis een minder hard oordeel over die mannen vellen zal. Waaruit ontstaat echter die harde beoordeeling? Hebben de leden van het vorig ministerie dan de beleediging niet gevoeld? hebben zij den smaad eenvoudig voorbijgezien? De feiten, die het tegendeel bewijzen, zijn aanwezig. Men moge verschillen over de wijs, waarop zij daartegen zijn opgekomen; men moge wenschen dat het nog meer gedaan had, doch zeer zeker is het vorig ministerie niet ongevoelig geweest over den aangedanen smaad. Naauwelijks was de vastgestelde invoering bekend, of het vorig ministerie heeft geene zorgen, moeite en geene pogingen nagelaten, om te trachten den grootsten steen van aanstoot weg te nemen, in welke poging het door zijne aftreding werd gestoord. Meermalen heeft men het opgemerkt, dat de publieke opinie, als zij oordeel velt over afgetreden staats ambtenaren, zelden regtvaardig, dikwerf zeer onbillijk is. Hier was dit inzonderheid het geval met den vorigen minister van Buitenl. Zaken.

Het heeft hem leed gedaan, dat de *Staats-Courant* van 27 April jl. niet nog meer stukken heeft openbaar gemaakt. Hij verdenkt volstrekt niemand; hij neemt aan, dat het bij vergissing, bij toeval geschied is; dat men bij de bloemlezing, welke in het licht gegeven werd, juist die stukken heeft gekozen, die bij het publiek een verkeerden indruk hebben gemaakt, en dat men zelfs een stuk aan het licht gebragt heeft, dat nooit voor publiciteit bestemd was. Door dien ongelukkigen zamenloop van omstandigheden werd de vorige minister van buitenlandsche zaken zoo geheel verkeerd beoordeeld. Om dit te bewijzen behoeven de omstandigheden slechts herinnerd te worden. Den 16 April jl. vroegen *al* de ministers van het vorig kabinet hun ontslag. De Koning nam dat van 4 aan, en weigerde het ontslag aan de 3 overigen. Het was natuurlijk, dat het publiek toen aan eene meerderheid of minderheid in den raad dacht. Dat oordeel was ook ongegrond. Van de 7 ministers, die hun ontslag vroegen, waren er 3 die opgetreden waren, nadat de zaak, die zoo veel spanning heeft veroorzaakt, reeds was afgeloopen. Dat was het geval met de ministers van oorlog en van justitie, maar vooral met den minister van buitenlandsche zaken, die de portefeuille eerst bekomen heeft, toen de zaak geheel voldongen was, zelfs tot de laatste letter toe en die er alzoo volstrekt niets meer aan heeft kunnen doen. Hij zal nu niet verder over de onvolledigheid der gedane diplomatieke mededeelingen uitweiden, maar toch moet hij de aandacht vestigen op eene omstandigheid, die het ontslag van het vorig ministerie heeft verzegeld, die wel den minister van Buitenlandsche Zaken vooral betrof, maar waarbij toch ook de andere leden van het vorig kabinet betrokken zijn. Hij vraagt niet meer naar andere mededeelingen; zij zouden weinig meer baten, de slag toch is geslagen; maar hij moet herinneren, dat wel bekend gemaakt is het rapport van den raad van ministers van 14 April jl. betrekkelijk de adressen, doch dat men zich bepaald heeft tot de mededeeling der *konklusie* van het rapport van 6 April. Dat rapport strekte om eenige adressen ter zijde te leggen. Het blijkt nu echter niet, welke adressen bedoeld werden. Als geschiedkundige herinnering en tot bevordering van eene meer billijke beoordeeling kan strekken, dat zich daaronder adressen bevonden, waarbij aan den Koning verzoeken werden gedaan, die, zoo men de Grondwet behouden wil, niet konden worden ingewilligd. Ook in het rapport van het tegenwoordig ministerie van 26 April jl. komen onderscheidene zinsneden voor, waaruit een verkeerde, een ongunstige indruk nopens de handelingen van het vorig kabinet kan voortvloeijen. Zoo leidde men daaruit af, dat het vorig ministerie de eer van regerings-maatregelen niet aan den koning zou gegeven hebben. Toen hij dat las werd hij met diep leedwezen vervuld; het was eene ongegronde beschuldiging.

Tot wederlegging dier beschuldiging, herinnert hij o. a. aan hetgeen in de Kamer is voorgevallen, ten aanzien van de afschaffing voor een deel van den accijns op het geslagt. De leden der Kamer hadden die voorgesteld; maar de Regering heeft zorg gedragen, dat een maatregel, die de bevolking aangenaam moest zijn, van den Koning is uitgegaan. Zoo heeft men ook aan het vorig ministerie ten laste gelegd, dat het de kracht aan regterlijke uitspraken wilde ontnemen, voor zoover die tegen den Staat gewezen waren. Toen men de bedoelde zinsnede in het rapport schreef, had de billijkheid gevorderd, dat men te gelijker tijd er had bijgevoegd, dat aan de Kamer reeds een wets-voorstel was aangeboden, waaruit het middagklaar bleek, dat men aan de aanmerkingen was te gemoet gekomen en dat de beschuldiging was ongegrond. Dergelijke beschuldigingen hebben hem des te meer leed gedaan, omdat daaruit zooveel aanleiding getrokken werd, tot de meest ongegronde, ongerijmde en onware geruchten, ten aanzien der betrekkingen tusschen den Koning en de leden van het vorig ministerie. Heeft men zelfs niet durven verspreiden en is men niet zoo ver gegaan om uit te strooijen, dat die ministers niet dien eerbied aan den Koning zouden hebben bewezen, dien elk onderdaan aan het hoofd van den Staat verschuldigd is. Hij zal de Kamer met al die sprookjes, met al die lasteringen niet ophouden. De bekende les van Bazile is maar al te goed bekend. Hij zal alleen zeggen, dat de vorige ministers een billijker en regtvaardiger oordeel hadden mogen verwachten. Of de publieke opinie ten hunnen aanzien billijk geweest is, of zij den toestand, waarin het ministerie geplaatst was, wel in het oog gehouden heeft, meent hij evenzeer te moeten betwijfelen. Was dat ministerie volkomen vrij? had het *table rase?* Neen. Het moest eene keuze doen. Er bestond een konkordaat. Toen er dus sprake was van de vestiging der organisatie van de R. K. Kerk, ontstond de vraag of men de voorkeur zou geven aan een konkordaat, of dat men aan de grondwets-bepalingen haren vrijen loop zou laten. Hij zal zich nu niet bezig houden met het onderzoek der vraag, of de sluiting van een konkordaat met de begrippen en de beginselen der grondwet overeen komt. Maar hij wil dit alleen vragen, of de regeling der hierarchie bij konkordaat minder onrust zou hebben doen geboren worden. Men herinnere zich slechts wat er in 1827 en 1841 is voorgevallen. Werd er toen eene brochure minder in het licht gegeven? Zijn er toen minder adressen aan den Koning gerigt? Immers neen. Men herinnere zich toch, dat ook toen de leus was: geen konkordaat met Rome! Dit doet bij hem de overtuiging ontstaan dat, zoo men de hierarchie door een konkordaat had willen regelen, geene stem minder tegen die organisatie zou zijn vernomen. Het kabinet had dus de keus tusschen de regeling der bisschoppelijke hierarchie, door het konkordaat in het leven terug te roepen of aan de R. K. Kerk hare grondwets-vrijheid, hare eigene regeling over te laten. Het kabinet was van oordeel, dat de wet van Germinal hier te lande niet wettig verbindend was. En wat was nu het gevolg van zijne politieke handeling? Het kabinet voldeed aan billijke, gegronde wenschen van de R. K. bevolking en wel op eene wijs, geheel strookende met de voorschriften der Grondwet. Maar het verlangde vrije regeling, altijd in overleg met de regering, voor het minst eene voorafgaande mededeeling; dat was een *stellig beding*. Of zou men denken, dat toen de minister van Buitenl. Zaken, de heer van Sonsbeeck, in zijn rapport aan den Koning over het resultaat der onderhandelingen, van 20 Sept. 1852 te kennen gaf, dat hem officieus was medegedeeld, dat er eene officiële mededeeling zou geschieden, die verklaring niet op goede gronden steunde? Neen, zulke verdenkingen van kwade trouw mag men, zonder bewijs, niet aannemen. De goede trouw had medegebragt, dat aan die voorwaarde zou zijn voldaan. Zij werd echter niet vervuld. Hij erkent het, het ministerie heeft vertrouwd en is blijven vertrouwen, dat die mededeeling zou worden gedaan. Het werd in die verwachting te leur gesteld.

In den loop dezer diskussien heeft men dienaangaande gewezen op de tegenstrijdige verklaringen van den gewezen minister van Zuylen en den kardinaal Antonelli. Het ligt in den aard der zaak, dat hij persoonlijk daarover niet veel kan zeggen. Hij toch nam ook de portefeuille van het ministerie voor Herv. eeredienst waar, en stond alzoo met de gevoerde onderhandelingen in geene dadelijke aanraking. Maar ééne zaak kan hij als eerlijk man getuigen: het is, dat van het eerste oogenblik af, dat zich de vraag voordeed of er vooraf eenige mededeeling gedaan was, hij altijd heeft vernomen, dat dit niet was geschied, en het antwoord dat hij bekwam was steeds hetzelfde, dat er aan de toezegging niet was voldaan. Nog een ander punt meent hij te moeten behandelen. Gedurende de diskussien heeft hij dikwerf gehoord, dat het hof van Rome of de ultramontaansche partij op de invoering der R. K. hierarchie hadden aangedrongen; dat was het geval niet. Sedert 1841 vond dit geen plaats. Het waren de Ned. Kathol., hunne notabiliteiten, die er op aandrongen; het hof van Rome deed dit niet: het maakte er geen haast mede. Dit was ook natuurlijk, want de ultramontanen zijn er niet mede gediend, dat Nederlanders de bisschoppelijke zetels bekleeden. Zij zouden liever het land als eene missie hebben blijven beschouwen. Was de politiek, die het vorig ministerie in deze volgde, dan niet verkieslijk? In welken verzoenenden zin men zich ook moge doen hooren, wat men ook zeggen moge, men zal deze wet niet als het werk van onpartijdigheid beschouwen.

Immers daardoor zullen de ultra-protestanten, de ijveraars die zich ook nu op den voorgrond hebben geplaatst, niet bevredigd worden. Evenmin als in 1827 en 1841 willen zij dezen bisschoppen. Men zie slechts de organen van die partij. En de meer gematigde Protestanten — zullen ook deze zich niet beklagen, dat hunne wenschen worden verijdeld. Als men toch de handelingen van het vorig en het tegenwoordig ministerie naast elkander legt, en men dan ziet dat alles nederkomt op een juridisch geschil over het al of niet bestaan eener Fransche wet, maar dat voor het overige men geen enkel gezag in handen zal krijgen, — zal men dan niet vragen of daartoe een ministerie moest worden vervangen en eene Kamer ontbonden; zal het daaruit niet blijken, dat het vorig ministerie de zaken niet zoo verkeerd heeft behandeld? Doet toch het tegenwoordig ministerie niet hetzelfde als het vorige? Heeft de minister van Justitie niet gisteren openlijk gezegd, dat, zoo deze wet wordt aangenomen, gij uwe bisschoppen zult hebben? Derhalve bestaat het verschil alleen over het geldige eener Fransche wet.

Wat nu het ontwerp zelf aangaat vraagt spr., of het in de tegenwoordige omstandigheden staatkundig en raadzaam is. Hij acht het tijdstip tot de vaststelling eener wet niet gunstig. Zelfs op het standpunt der regering is de wet niet noodig. Immers het meent dat de wet van Germinal nog bestaat. De minister van justitie heeft gisteren zelf gezegd, dat als de wet niet wordt aangenomen, hij de wet van Germinal zal handhaven en ten uitvoer leggen. Was het dan noodig in den tegenwoordigen tijd, bij zooveel opgewondenheid, dergelijke wet aan te bieden en die opgewondenheid te doen toenemen? Men heeft op den onrustbarenden vooruitgang der ultramontanen gewezen en deze wet moet tot een nationaal protest strekken. Als Protestant en als lid der Kamer komt hij daartegen op, omdat hij het hoogst onraadzaam en gevaarlijk zou achten, dat het wereldlijk gezag optrede bij een vraagstuk, dat van zuiver kerkelijken aard is, dat tot het geestelijke terrein behoort. Hij vraagt het aan den eersten spr. van heden, of hij wel konsequent met zijne eigene beginselen is? Het is toch niet zoo zeer de vraag of er preventieve of repressieve bepalingen moeten worden vastgesteld, maar wel of de staat de bevoegdheid heeft zich te mengen in het wezen der kerkgenootschappen. Die eerste spr. heeft wederom oorlog gevoerd tegen de vrijzinnige rigting, maar als die spr. zich zoo onbepaald daartegen verklaart, is hij dan niet onbillijk en is hij dan niet ondankbaar? Wat kwaad heeft toch die vrijzinnige rigting verrigt? Wat kwaad heeft zij gedaan ten aanzien van de partij, waartoe die spr. behoort? Zij heeft door die rigting godsdienstige vrijheid bekomen. In 1840 kwam de vrijzinnige rigting tot stand; zij ging in 1848 nog verder. Naar mate zij overwon, werden de belemmeringen tegen de afgescheidenen weggenomen en zijn zelfs de laatste sporen daarvan verdwenen. Men herinnere zich nog wat in het vorige jaar ten aanzien van Hoenderloo is voorgevallen. Bedenkt men dit, dan zal men moeten toestemmen, dat er niet genoeg in het oog gehouden wordt, dat de vrijzinnige rigting toch niet altijd en niet overal kwaad heeft gesticht.

Spr. behandelt daarna de vraag, of de wet in de tegenwoordige omstandigheden noodig is, vooral na hetgeen in de laatste jaren heeft plaats gehad. Men heeft aangevoerd en het heeft hem getroffen, dat er door verschillende ministers, die elkander hebben opgevolgd, onderscheiden uitleggingen aan de Grondwet is gegeven. Ook gedurende deze diskussiën is het gebleken, hoe verschillend men er over denkt. Hij kan het dus wel begrijpen, dat men trachten wil door de vaststelling dezer wet de Grondwettige bepalingen te verduidelijken en de punten van verschil uit te maken. Maar dan moet dit ook volledig geschieden. Dan moet men trachten alle vraagstukken uit den weg te ruimen, en zorg dragen dat men niet over eenigen tijd weder eene nieuwe wet zou moeten aanbieden. Eene gelegenheid als de tegenwoordige is tot de vaststelling van zoodanige wet minder geschikt. Hij zou zich niet durven rangschikken onder hen die te kennen geven, dat de vaststelling van zoodanige wet onmogelijk was, doch zeker onder hen, die het er voor houden, dat de moeijelijkheden zeer groot zijn en dat het met veel bezwaar gepaard zou gaan. Hij hoopt dat zich spoedig de gelegenheid zal voordoen, om tot de vaststelling van dergelijke wet over te gaan. Hij vreest echter dat dit niet spoedig het geval zal zijn.

Spr. staat nu stil bij de vraag, of de wet in overeenstemming is met de Grondwet. Hij herinnert, dat hij aan de herziening van deze een zeer bescheiden aandeel heeft ge-

had, doch het punt dat ons thans verdeeld houdt, gaf hem destijds ook aanleiding tot bezwaar; hij meende dat de bepaling der Grondwet eenigzins te onbestemd was, en dat de vraag hoe ver de godsdienst-vrijheid gaan kon, meer behoorde tot het gebied des gewonen wetgevers. Maar hoe dit zij, en zeer gaarne aannemende dat de Minister Donker zijne beginselen niet wil verloochenen, moet hij toch opmerken, dat hij destijds dezen niet van teugels en banden heeft hooren spreken. Het is mogelijk, dat thans de keerzijde der medalje worde geleverd, maar toen werd in dien zin niet gesproken. Wat nu het preventieve en repressieve stelsel betreft, hij zal zich daarin niet verdiepen; de minister van justitie had z. i. gelijk, als hij gisteren zeide dat het ongerijmd zou zijn dat er nooit sprake zou kunnen wezen van preventieve maatregelen op de kerkgenootschappen. Ware dit zoo, zij zouden b. v. ook niet onderworpen kunnen zijn aan eene brandkeur; men zou ook niet het bestaande verbod kunnen handhaven van het sluiten van kerkelijk huwelijk voor dat het bewijs geleverd zij dat het burgerlijke voltrokken is. Maar dat meer of minder preventieve is ook de eigenlijke quaestie niet, maar wel deze: Kan de magt om preventieve maatregelen te nemen zóó ver gaan, dat men zich met het *inwendige* van het kerkgenootschap inlaat en *darvoor* regelen stelt. *Dat* is de vraag, en, zonder zich nu, na al het daarover aangevoerd, in vele bijzonderheden te verdiepen, wijst hij als bijdrage tot de ontkennende beantwoording daarvan hierop, dat hem de zaak beslist toeschijnt, vermits art. 139 der Grondwet van 1814 regt van inzage wegens de organizatie gaf, en dat voorschrift in de Grondwet van 1815 en later bepaaldelijk is weggevallen. Bijgevolg hebben de Grondwetten van 1815, 1840 en 1848 zoodanig preventief toezigt niet gewild of toegelaten. Geene inmenging alzoo in het inwendige van het kerkgenootschap, hetgeen ook omtrent andere kerkgenootschappen, behalve de hervormde en roomsch-katholieke, sedert 1815 geen plaats heeft gehad. Voor het overige zijn de bezwaren van spreker tegen deze wet aan de wet zelve ontleend, die onvolledig is en verwarring zal te weeg brengen, bepaaldelijk in den toestand van het hervormd kerkgenootschap, in verband tot de bestaande elf reserves. Art. 15 schaft alle met deze wet strijdige bepalingen af; — de reserves ook? Hij gelooft niet, dat het de bedoeling is, als hij let op de Memorie van Toelichting, maar hij vreest moeijelijkheden en noodige koninklijke goedkeuring en inmenging, zoodat dan de Hervormde Kerk eigenlijk minder vrij zal zijn. Ten slotte wijst hij op de onduidelijkheid van artt. 1 en 5, waaruit mede verwarring zal voortspruiten, en dit alles levert hem redenen genoeg tot afstemming, afgescheiden van zijne algemeene bezwaren.

De heer *van Hoëvell* zal dit voorbeeld niet volgen. Ofschoon de argumenten, door hem uit de wet daartegen geput, voor een groot deel reeds door anderen zijn in het midden gebragt, meent hij evenwel niet te moeten zwijgen. Intusschen zal hij over die argumenten niet spreken; maar een anderen maatstaf nemen, waarnaar de wet moet worden beoordeeld. Er zijn nog leden, zegt spreker, die nog twijfelen, die nog geen besluit hebben genomen, of zij de wet al dan niet zullen aannemen; die niet weten of zij voor zich hebben een diamant of een vuursteen. Hij zal in het belang dier leden het woord voeren. Als men een steen heeft, en niet weet wat die eigenlijk is, dan is men gewoon zijne toevlugt te nemen tot de geologie, en men onderzoekt de plaats waar de steen gevonden is, ten einde te zien of die plaats een diamant dan wel een kei kan opleveren. Die geologische bewerking zal spreker thans doen. Hij zal een blik slaan op de plaats, waar de wet vervaardigd is, een blik werpen op dit ministerie. Hij zal daartoe kortelijk onderzoeken; de oorsprong van het ministerie, zijne zamenstelling en zijne daden.

I. *De oorsprong van het ministerie.* De minister van Buitenlandsche Zaken heeft het gisteren gezegd, zij, de nieuwe ministers, namen den toestand van het land zoo als zij dien gevonden hebben. Dan is het noodzakelijk, dien toestand goed aan te wijzen. Door eene handeling, en voornamelijk door woorden in het Vatikaan uitgesproken, is het gemoed van vele Protestanten hier te lande verontrust geworden. Spreker heeft, bij de interpellatie van den heer van Doorn, reeds zijne meening omtrent het hof van Rome kenbaar gemaakt. Hij heeft in de herstelling of instelling der bisschoppelijke hierarchie hier te lande niets anders gezien dan een uit de grondwet ontleend regt der R. K. Kerk; maar hij heeft hoog afgekeurd de taal, bij die gelegenheid gevoerd; hij heeft ze genoemd eene ongepaste beleediging voor het Nederlandsche volk. In zijne oogen, hadden de Protestanten na dat gebeurde en na de gevoerde taal het regt, de ooren te spitsen en de oogen te openen. Want niemand zal het ontkennen, dat èn door de instelling der hierarchie èn door de gevoerde taal aan het katholieke element hier te lande nieuwe kracht en leven werden gegeven. Dat men dus zijne ooren spitste en de oogen opende, daarover heeft spreker zich verheugd. Maar hij heeft zich tevens bedroefd. In plaats van te grijpen naar die wapenen, waardoor de Protestanten onoverwinnelijk zouden zijn; in plaats van te grijpen naar geestelijke wapens, naar het evangelie, hebben zij gegrepen naar den wereldlijken arm. De heer Groen heeft uit een paar brochures trachten te betoogen, dat dit niet het geval is, en dat men alleen gegrepen heeft naar geestelijke wapens. Maar daden spreken sterker dan betuigingen. Het is een feit, dat men zijne toevlugt genomen heeft, niet tot het Evangelie, maar tot den Koning, tot de wereldlijke magt, hetgeen een bewijs is, dat men zich niet bepaald heeft tot geestelijke wapens, maar ook den sterken arm heeft ingeroepen. Dit feit is niet te ontkennen. Dit betreurt spreker als Protestant en als Nederlander.

Hij kan het echter der groote menigte niet euvel duiden. Daarvoor zijn *twee* redenen: 1°. wanneer men in gevaar verkeert, dan grijpt men zoo dikwijls in den blinde, en ziet het eenig houvast vaak uit het oog; 2o. de staatkunde heeft zich op het terrein der kerk begeven. De staatkunde heeft die godsdienstige beweging aangegrepen, om haar doel te bereiken. Er was en er is eene partij, welke met leede oogen de beginselen van 1848 heeft gehuldigd, die met leede oogen die beginselen, in de Grondwet nedergelegd, eerlijk en standvastig zag ten uitvoer leggen. De natie was tevreden met die uitvoering der Grondwet. Er was geene gelegenheid voor die partij, meester te worden van hetgeen zij begeerde. Maar nu gebruikte zij dien opgewonden toestand. Nu gaf zij aan die godsdienstige opgewondenheid, aan dat regt tot bekommering, eene politieke strekking; zij liet die niet meer blijven binnen het gebied der kerk, maar gaf aan de rigting eene politieke beweging, zoodat zij zich ook uitstrekte tot het staatsgebied. Wat hebben de afgetreden ministers in dien toestand gedaan? Zij hebben geantwoord: Zijt niet bekommerd; wat geschied is, is volgens de Grondwet, maar de Koning waakt, dat door het gebeurde aan niemand eenig onregt zal geschieden. — Spr. neemt de vergelijking van, gisteren door den minister van justitie aangevoerd, omtrent het bestaan eener neutrale haven. Maar wat gebeurt er nu! Nu is het bevel gekomen van ééne natie, om in plaats van een' korten een langer bramstreng, of in plaats van eene roode, eene witte vlag te voeren. Nu komen al de andere schepen op en vragen bescherming. Het bestuur antwoordt hierop: wat gebeurd is, is volgens regt, maar wij zullen zorgen, dat geen schip aanlegge, waar zijne plaats niet is. — Er was inderdaad geene reden van bekommering op het staatkundig terrein. Er was alleen eene regtmatige ontevredenheid over de beleediging, welke het Hof van Rome, als wereldlijke magt, an deze natie heeft gedaan. Dit is ook bij de gedane interpellatie gebleken. Allen waren het daarover eens. Er was ontevredenheid, dat het hof van Rome zijne belofte niet was nagekomen, en eene taal in het Vatikaan had gevoerd, beleedigend voor de Protestanten, en die taal had gemaakt tot een staatstuk, door daarvan aan ons ministerie, door middel van den internuntius, officieel kennis te geven. — Bij de interpellatie heeft er dan ook afkeuring plaats gehad. Waarvan? van de invoering der bisschoppelijke hierarchie? Neen. Dit is gebleken uit de individueele verklaringen van vele leden; uit de verklaring van den voorsteller der interpellatie zelven. Maar is het gedrag van het afgetreden ministerie afgekeurd! Buiten de kamer is reeds zoo goed als tot klaarheid gebragt, dat dit niet het geval is. Spr. kan daarbij echter nog eene persoonlijke bijdrage voegen. De tegenwoordige minister van financiën, de heer van Doorn, zal zich herinneren, dat hij vóór de interpellatie te doen, hem spr. heeft geraadpleegd. De minister zal zich herinneren, dat hij spr. gaarne wilde medewerken tot bevordering der rust, maar dat ééne zaak door hem op den voorgrond werd gesteld, n. l. dat: de interpellatie niet ten doel had eenige afkeuring van het gedrag der ministers, omdat hij de overtuiging had dat zij die afkeuring niet waardig waren. Daarna is door den heer van Doorn de interpellatie gedaan, en spr. heeft de motie ondersteund. Hij heeft dus de stellige overtuiging, dat in de voorgestelde en aangenomen motie van orde niets anders te vinden is dan hetgeen er in staat, en dat er geen bewijs van afkeuring in is, maar berusting in hetgeen de ministers hebben gedaan.

Maar waarin bestond dan de afkeuring? Omtrent den vorm, omtrent de allokutie, wegens de niet-opvolging der belofte, door het Hof van Rome gegeven. Zoo stonden de zaken den 18 April. Den volgenden dag bekwamen de ministers hun ontslag en traden er andere op. Spr. eerbiedigt het regt der kroon. Hij zal zich dan ook onthouden een enkel woord over deze koninklijke daad te zeggen. Maar hij zal zijne verwondering betuigen dat in dit ministerie den volgenden dag zitting namen twee leden der Kamer, die vóór de motie van orde gestemd hebben, die het vorig ministerie door uiterlijke daden hebben ondersteun. Een lid zelf (de heer van Hall) heeft in deze Vergadering verklaard, dat eigenlijk toen der tijd de geheele Kamer ministerieel was, behoudens de drie leden der anti-revolutionnaire partij. Dit was zoo wat tijdens onze gezant in Frankrijk zijn ontslag zou nemen. Dit een en ander nu is de geschiedenis van den *oorsprong* van dit ministerie.

II. Nu zal spr. een blik werpen op de *zamenstelling* van het ministerie. Hij had verwacht, dat de heer Groen die operatie zou hebben verrigt. Men herinnert zich toch, met hoe uitstekend talent dat lid zich daarvan weet te kwijten. Hij heeft zijne methode toegepast op het afgetreden ministerie, tijdens dit optrad. Spr. dacht dat hij ook bij dit ministerie zijn talent zou aan den dag leggen. Thans moet spr. zich van die taak kwijten. Dit doet hem leed, want hij mist het talent van gemeld lid; maar hij zal trachten, het mes niet zoo scherp in de wonde te steken. — Aan de ministerstafel ziet men dan vier kategoriën:

1° Den minister van Binnenl. Zaken, eene specialiteit, zonder antecedenten in de zaak, waarmede hij zich bezig houdt, en over wien spr. dus zal zwijgen.

2° Twee leden van de vorige Kamer, de heeren v. Hall en v. Doorn, die beide jaren achtereen met de Tweede Kamer aangedrongen hebben, dat eene organizatie van het R. K. kerkgenootschap tot stand zou komen. De archieven der Kamer zijn daar, om het aan te toonen, en zelfs heeft men het 't afgetreden ministerie tot een grief gemaakt, dat het die organizatie zoo lang had uitgesteld. Nu herinnert spr. zich levendig den avond van den 28 en den morgen van den 29 November, toen de heer van Hall een martelaar voor de bescherming der godsdienstvrijheid wilde zijn; en toen hij ophelderingen heeft gevraagd, omtrent den toestand der aanstaande organizatie van het R. K. kerkgenootschap. De minister heeft gisteren getracht, die woorden in zamenhang te brengen met zijne tegenwoordige taal. Spr. mag daarop niet zwijgen. De minister heeft ja gisteren gezegd, te hebben gesproken voor zoo verre betreft de organizatie zelve, welke der vergadering, als wetgever, geheel vreemd was, maar dat hij toen op het oog had dat er, om de organizatie ten uitvoer te leggen, eene wet noodig was.

Maar spr. vraagt nu, hoe het mogelijk is, dat een kerkgenootschap zich zelf organizeert, doch met eene wet van den Staat, om die organizatie ten uitvoer te leggen? Is dat waar, dan organizeert de kerk zich niet uit zich zelve, maar gezamenlijk met den Staat. — Maar wat doet nu het ministerie? Het zegt, dat de kerk vrij is zich te organizeren, en dat men er als wetgever niet mede te maken heeft. En thans is de kamer reeds eenige dagen bezig over eene organizatie der kath. kerk, door een ontwerp door het ministerie aangeboden, en waarin eene greep ter organizatie wordt gedaan; want in art. 5, 1e alin. (en dit is de eenige maal dat de spr. de wet zal aanhalen), wordt gezegd dat synodale vergaderingen omtrent de plaats van vestiging 's Konings goedkeuring behoeven. Wanneer zich dus zoodanige vergadering wil plaatsen, dan is dit niet aan de kerk zelve overgelaten, maar behoeft dit de kon. goedkeuring. Is dit nu niet een middel in handen der regering, om eene greep in de organizatie te doen? Maar er is nog meer. Wat is in der tijd, op de door den heer van Hal gedane interpellatie, door het ministerie destijds geantwoord? Eene aankondiging van hetgeen nu gebeurd is. En nu antwoordde de heer van Hall met te bedanken voor de gegeven inlichtingen, welke, zoo als gezegd niets bevatten, dan eene aankondiging van hetgeen nu geschied is. — Maar nu de heer van Doorn, die, in overleg met Spr., de andere interpellatie en motie van orde gedaan heeft. Die minister heeft gisteren trachten aan te toonen, dat dit hetzelfde was als hetgeen bij de voordragt tot beginsel wordt aangenomen. Hij heeft gevraagd, of dan de organisatie nu onmogelijk zal worden gemaakt. Spr. moet hierop antwoorden: neen, maar die organisatie was een regt, bij de Grondwet bepaald; zij kon plaats hebben, zoo als de kerk die wilde, maar nu zal zij grootelijks afhangen van het goedvinden der regering. De organisatie zal dus niet mogelijk zijn, maar van de regering afhangen: van daar dan ook de terugwerkende kracht. Ja, maar zegt men, de wet zal alleen werken, als men treedt op het gebied van den staat. Maar behoort dan de vestiging eener synode of eenig bestuur niet tot het gebied der kerk? En treedt alzoo de wet dan niet op haar gebied? — 3°. Er zijn in het kabinet twee leden, die medegewerkt hebben tot de Gwtsherz. de heeren Lightevelt en Donker Curtius. De heer de Kempenaer heeft in zijne rede verstandiger partij getrokken dan de heer Donker Curtius. Deze heeft getracht te bewijzen uit de memorie van toelichting tot de Gw. herz., dat hij nu dezelfde is als toen. De heer de Kempenaer heeft echter een anderen weg ingeslagen. Hij heeft al de gewisselde stukken ter zijde gelaten, en niets dan de Gwt. zelve genomen. Spr. kan zeer goed begrijpen, dat gemeld lid ten deze aan zijn standpunt getrouw is gebleven. Maar al ging de regel op, dat de gewisselde stukken niet moeten gelden voor de interpretatie, dan zal het toch wel iets afdoen, de meening te kennen van hen, van wie de stukken zijn uitgegeven. — Nu heeft gisteren de heer Donker uit enkele woorden trachten te betoogen, dat hij bij de Grondwetsherziening wel degelijk het oog had op preventieve maatregelen. Maar hij is juist heengegleden over het artikel, waarop 't hier het meeste aankomt, op art. 167. De heer van Lennep, geraadpleegd omtrent taalkundige aanmerkingen der Gwt., heeft gezegd, bij dat woord *waken* geen *vraagteeken* gezet te hebben. Hij zou dit echter zeker gedaan hebben; wanneer hij had gelezen, wat de heer Donker Curtius daaromtrent in de memorie van toelichting gezegd heeft.

Hij zegt dan dat de woorden: *de koning waakt*, enz. geschreven staan, zoo als er geschreven staat, dat alle ingezetenen en zedelijke ligchamen binnen die palen moeten blijven, zonder daarom aan iemand de verpligting op te leggen, om vóórdat hij eene daad pleegt, vóórdat hij een woord spreekt, schrijft of drukt, daarop de goedkeuring van het gezag te vragen. Het waken der regering, dat allen blijven binnen de palen der wet, bestaat in het beteugelen van hen, die buiten deze palen gaan, *niet in het vlechten van banden*, opdat zij die palen niet zouden kunnen overschrijden. — Hier wordt dus het woord *beteugelen* uitgelegd. Het beteekent niet, zoo als dit gisteren is gezegd, het vlechten van banden; volstrekt niet. — Dezelfde minister vroeg gisteren, of indien, tijdens de Grondwetsherziening, iemand gezegd had, dat door de goedkeuring der Grondwet,

men tevens de hierarchie goedkeurde, of alsdan die Gwt zou zijn aangenomen? — Spr. stelt eene andere vraag: of, indien de in die dagen iemand gezegd of een minister verklaard had, dat wanneer men de Grondwet goedkeurt, zij de tegenwoordige wet zou ten gevolge hebben, of dan hoofdstuk VI zou zijn aangenomen? — Over den heer Lightenvelt zal spr. niet uitweiden. Hij is afwezig. Over afwezigen, die zich niet kunnen verdedigen, moet men geen vonnis vellen. Alleen dit zal hij zeggen, dat wanneer die minister in het vaderland teruggekeerd zal zijn en de verdediging zijner ambtgenooten gelezen zal hebben, spr. niet gelooft, dat hij alsdan erkentelijk daarvoor zal zijn.

4°. Er zijn drie ministers, leden van het vorige ministerie, die ook thans zitting in het kabinet hebben. Al hetgeen de afgetreden ministers hebben gedaan, hebben zij medegedaan; volkomen goedgekeurd; nimmer daartegen eenig bezwaar gehad. Dezelfde man, die als prezident van den ministerraad half April geteekend heeft; diezelfde man heeft weder, als prezident van den raad, de memorie van beantwoording der wet onderteekend. Deze drie mannen hebben den 10 April den Koning geadviseerd: te verklaren, dat er geen reden van bekommering was; dat de Koning zou waken. Diezelfde mannen hebben den 16 April geschreven een stuk aan den Koning, hetwelk hen, die het onderteekenden, tot eere verstrekte. Ja, hoe men ook over de politiek denke, hoe men ook de afgetreden ministers beoordeele, zeker zal elk in dit stuk erkennen mannen, die openlijk en ruiterlijk voor hunne meening uitkomen. De woorden in dat schoone stuk waren dus ook de overtuiging van die drie mannen. Het is, zonder eenigen tegenstand van iemand, in den ministerraad aangenomen. Eene aanmerking werd echter door een der tegenwoordig zijnde ministers gemaakt; hij meende, dat het stuk nog korter en krachtiger moest zijn. Dit is echter niet opgevolgd, en het stuk is gebleven zoo als het was. En diezelfde ministers, die dat stuk hebben onderteekend, zijn ministers gebleven.

Spr. zal hun dit niet verwijten; hij zal de beweegreden daartoe niet onderzoeken; hij kan zich voorstellen, dat alleen waarachtige vaderlandsliefde hen daarin geleid heeft. Maar hetgeen hij niet kan begrijpen, en hij hoopt dat de ministers hem dit zullen oplossen, is, dat 10 dagen later, den 26 April, door hunne hand bekrachtigd werd het zoogenaamde programma, waarbij op hunne ambtgenooten, met welke zij homogeen waren, vlekken en beschuldigingen geworpen worden. Spr. zal daarop later terugkomen, maar hij begrijpt niet, hoe dit van die drie mannen mogelijk zij. Hij hoopt daaromtrent ophelder ing te bekomen. Dezelfde mannen, die in zulke krachtige taal verklaarden, dat de weg, door het vorig ministerie bewandeld, de ware was, en die daarom ook hun ontslag namen, diezelfde mannen hebben medegewerkt tot deze wet. De minister van oorlog heeft getracht, daaromtrent gisteren eenige ophelderingen te geven, maar Spr. moet verklaren die nog niet volkomen te begrijpen. Hij heeft gezegd, dat, toen hij in het kabinet optrad, het stelsel van *laissez faire* bereids was aangenomen; dat hij dit goedkeurde, maar dat hij nu, na zoo vele gehouden redevoeringen, na al het gebeurde, erkennen moest, dat ook het ander stelsel goed was. — Maar, zegt Spr., dit is juist zijn bezwaar, dat de minister het stelsel van het vorige en dat van het tegenwoordig kabinet goedkeurt. Men moet Spr. nu niet tegenwerpen, dat die ministers zijn specialiteiten, die zich met de kwestie niet hebben in te laten. Men zou dit kunnen toegeven op voorwaarde; dat zij zich en bij het vorige en bij het tegenwoordig ministerie ten deze neutraal hadden gehouden; dan had men kunnen toegeven, dat het specialiteiten waren. Spr. hoopt dus, in het belang der ministers, van die drie mannen, die hij overigens zoo hoog acht, onder welke er een is, die hij in Indië gekend heeft als iemand van echt hollandsch karakter, rond, eerlijk en met fermiteit, — hij hoopt dat die drie mannen in staat zullen zijn de noodige inlichtingen te geven èn aan de Kamer èn aan de natie.

II. Spreker komt thans in de beschouwing van de *daden* van dit ministerie, vooral ook in verband met deze wet, en dan valt het hem dadelijk op, dat dit ministerie is weifelend en geen blijk gegeven heeft van een vast systeem te hebben. Het begon met de vorige Kamer te sluiten, om te raadplegen wat het te doen zou hebben. Daarop volgde de ontbinding, met het doel, om te toetsen of dat zoogenaamde aaneengesloten aantal stemmen in de ontbonden Kamer met de meening der natie overeenkwam. Het trad dus niet op met een stelsel, maar het ontbond de Kamer, om hare bestanddeelen te toetsen aan de indrukken van het oogenblik. Dat er in de vorige Kamer een aaneengesloten getal stemmen was, welk ministerie zal zoo iets vreemd vinden? Zonder dat is immers geene regering mogelijk. En welk verschijnsel doet zich in deze Kamer voor? Hebben wij niet vele leden hooren verklaren, dat zij bezwaren hadden tegen de wet, maar dat zij er over heen zouden stappen, omdat nu eenmaal het ministerie die wet had aangeboden. Zoo verging de vorige Kamer niet. Maar nu biedt de Regering eene wet aan, en ziedaar wederom een bewijs van gebrek aan stelsel, eene wet zonder motief en zonder eenige andere toelichting, dan de veronderstelling der verbindbaarheid van de wet van Germinal. Die wet wordt in de sektiën onderzocht. De Regering geeft daarna eene andere wet, wederom zonder motieven, — en welke zijn de veranderingen, daarin gebragt? Het zijn juist die, welke de zoogenaamde anti-revolutionaire partij verlangde, zoodat er inderdaad al meer en meer eene langzame toenadering kennelijk wordt tusschen het ministerie en die partij. Dergelijke handelingen noemt spreker weifeling, gebrek aan vastheid, gebrek aan stelsel. Het ministerie heeft een programma gegeven, maar is daarin iets positiefs? En heeft men wel opgemerkt dat zij, die dat programma het meest hebben toegejuicht, wederom waren de mannen der anti-revolutionaire partij, de heeren, op gindsche banken gezeten? Zie nu eens welk een verschijnsel bij de beschouwing van dit ministerie: — een minister, behoorende tot het stelsel van vóór 1848, een ander, die dat stelsel steeds met de meeste kracht bestreden heeft en eindelijk homogeniteit met de anti-revolutionaire partij; dat alles is in hetzelfde programma vereenigd.

Maar er is toch iets positiefs in dat programma. De ministers zeggen aan den Koning, dat bij velen twijfel is ontstaan of de afgetreden ministers de grondwet wel in dien zin opvatten en toepasten, waarin zij is ontworpen, overwogen en vastgesteld, en zij wijzen daarbij op de weinig milde bepalingen der provinciale- en gemeentewet. En nu is het opmerkelijk dat de leden van dit ministerie, die deel uitmaakten van de vorige Kamer, de provinciale wet met hunne stem hebben bekrachtigd, en dat de gemeentewet door de heeren van Hall en van Doorn niet is afgestemd van wege de centralisatie, waarover het manifest spreekt, maar alleen omtrent het belastingstelsel en de regeling van het financiëel beheer der gemeente. Zoo ook wordt in dat manifest over de komptabiliteits-wet gesproken en daaruit een grief gemaakt voor het afgetreden ministerie, ofschoon twee leden daarvan, die in de kommissie van rapporteurs voor dat ontwerp zaten, van die grief in het verslag met geen enkel woord melding maakten. Zoodanige grieve had dan toch in het verslag der afdeelingen te huis behoord.

De Voorzitter meent den spr. te moeten doen opmerken, dat de diskussiën thans meer behooren gevoerd te worden, over de wet in beraadslaging, dan over onderwerpen daaraan vreemd.

De heer *van Hoëvell* meent geheel in de orde te zijn gebleven, daar hij het voetspoor van vorige spr. volgt, die zich beijverd hebben bij deze gelegenheid het vorig ministerie te beschuldigen.

De Voorzitter zegt, dat hij zich ook alleen bepaald tot de aanmaning, om zich zoovcel mogelijk tot het onderwerp aan de orde te bepalen.

De heer van Hoëvell verklaart, dat hij dit te gereedelijker doen kan, omdat hij nog maar zeer weinig te zeggen heeft. Zijne rede alsnu vervolgende, komt hij tot het punt der onderhandelingen tusschen dit gouvernement en het Hof van Rome. Hij meent, dat door dit ministerie de grootste grief is prijs gegeven, namelijk het beklag over den indruk der allokutie en over de niet voorafgaande mededeeling van de tot stand gebragte organizatie. Dat maakte bij het vorige ministerie een hoofdpunt van bezwaar uit en het tegenwoordig ministerie kon goedvinden den heer Lightenvelt naar Rome te zenden, opdat toch de Paus geen verkeerden indruk zou ontvangen van eene wet, door het Nederl. gouvernement te maken. Daarin ziet spr. eene beleediging van de eer en waardigheid onzer natie. Een vreemde vorst heeft niets te maken met wetten, die wij hier vaststellen; gezwegen nog van het onverklaarbare, dat de minister afwezig is op het oogenblik, dat zijne plaats *hier* was. En dan, het antwoord aan de adressanten! Dat, wat door het vorig ministerie in overeenstemming met de Grondwet, werd aan de hand gegeven, vond men te koel; en dit ministerie, het antwoord aan de adressanten geheel niet. Uit dit alles besluit spr., dat dit ministerie niet is opgetreden om de opgewondenheid en de spanning te smoren, maar om haar te verplaatsen naar den kant der R. K. bevolking. Ziedaar spr. oordeel met rondborstigheid uitgebragt. Zoo lang het ministerie hem niet overtuigt dat hij dwaalt, zal hij dat oordeel blijven koesteren. Want hij ziet alleen op handelingen en daden, niet op personen. Kan men aantoonen, dat hij zich in zijne waardering bedriegt, hij zal geene zwarigheid maken vertrouwen te schenken.

De *Minister van Oorlog* zegt in antwoord op den vorigen spr., dat hij niet degeen is, die gezegd zou hebben, dat de brief aan den Koning van 17 April niet kort en krachtig genoeg was. Indien de minister zich nu verpligt ziet, daaromtrent eenige opheldering te geven en zoodoende eenige bijzonderheden uit den ministerraad moet mededeelen, dan valt dit terug op hem, die aan den heer van Hoëvell verkeerde mededeelingen ten aanzien van dat voorgevallene heeft gedaan. Wat is er gebeurd? Den 16den April werd door den heer Thorbecke buitengewoon ministerraad belegd en hij deelde daarin mede, dat de minister van buitenl. zaken zijne aandacht gevestigd had op een art., voorkomende in de *Amsterdamsche Courant*, omtrent het antwoord des Konings aan de adressanten gegeven en op het verschil tusschen dat antwoord en het vroeger advies van het ministerie aan den Koning. Daarover ontstond diskussie en er werd besloten aan Z. M. schriftelijk te kennen te geven, dat HD. zich of met de zienswijze zijner ministers moest vereenigen of andere raadslieden benoemen.

De heer Thorbecke werd belast met het opstellen van die verklaring, en het stuk zou den volgenden dag in den ministerraad geresumeerd worden. Den volgenden dag werd dit stuk dan ook in den ministerraad gebragt; de heer Thorbecke las het voor en toen heeft spr. verklaard, zich met de strekking daarvan niet te kunnen vereenigen, omdat hij (de minister van Oorlog) meende, dat die brief korter en eenvoudiger had kunnen zijn. De meerderheid echter nam het opstel aan en het werd staande de zitting geteekend. Vraagt men nu, waarom hij, minister, het stuk heeft medegeteekend, dan was het, omdat hij het op dat oogenblik niet raadzaam oordeelde, zich van zijne ambtgenooten te scheiden: maar het is eene onwaarheid, dat hij dat stuk *krachtiger* heeft willen hebben en die dat aan den heer van Hoëvell mogt hebben medegedeeld, heeft hem eene onwaarheid gezegd, waardoor hij is misleid.

De heer van Hoëvell vraagt het woord over een personeel feit.

De *Voorzitter* verzoekt hem dit feit te willen preciseren.

De heer *van Hoëvell* zegt dat het daarin bestaat, dat de minister van oorlog in het denkbeeld schijnt te verkeeren, dat hij dien minister bij name had genoemd, en hij heeft slechts dit gezegd, dat, indien zijne informatien juist waren, er een der ministers geweest is, die het stuk korter en krachtiger wenschte te hebben. Hij ziet daarin geen reden voor den minister van oorlog, om zich dat persoonlijk aan te trekken.

De *Minister van oorlog* antwoordt dat, daar het uit de rede van den heer van Hoëvell bleek dat er iemand geweest is, die hem mededeeling uit het voorgevallene in den ministerraad gedaan schijnt te hebben, en hij, één op een eenvoudiger en korter vorm van den brief aan den Koning had aangedrongen, hij het er dus wel voor houden moest dat hij persoonlijk daarmede bedoeld was, en daarom wilde hij de onwaarheid van den aandrang op *krachtiger* adres doen uitkomen.

Zitting van Zaturdag, 20 Augustus.

De heer *Strens* vangt aan met op het gewigt van den tegenwoordigen strijd te wijzen. Hij doet uitkomen, hoeveel moeite het, door eeuwen heen, heeft gekost om te geraken in het genot van maatschappelijke en staatkundige wijsheid, en hoezeer de beschaving in hare ontwikkeling trapsgewijs die pogingen heeft ondersteund en eindelijk doen zegevieren. Hij wanhoopt niet, dat dit ook met de godsdienstige vrijheid, vroeger, of later, het geval zal zijn. Is het vaderland in de vrijheid in alle andere opzigten vooruitgegaan, zoo is het in het godsdienstige nog zeer ten achteren en de diskussiën bij deze wet hebben dit nader aangetoond.

Alsnu tot de beschouwing zelve komende, stelt hij zich al dadelijk de vraag voor, of zij is overeen te brengen met de Gwt.? en hij beantwoordt die vraag uit volle overtuiging ontkennend. Met referte tot hetgeen reeds door anderen in dien zin is gezegd, moet hij nog op dit punt beantwoorden de ministers van Buitenlandsche Zaken en Justitie, die hem van het tegendeel niet hebben overtuigd. Zij toch hebben niet bewezen, dat preventieve maatregelen of behoedende bepalingen omtrent de regeling der kerkgenootschappen met de volkomen vrijheid van belijdenis der godsdienstige meeningen door de Grondwet gewaarborgd, is overeen te brengen. Door inmenging van de uitvoerende magt op dit stuk is alle vrijheid onmogelijk. Het staatsgezag moet zich in geenen deele met zuiver kerkelijke zaken bemoeijen, of er ontstaan botsingen uit, die niet zijn boven te komen. Hij zet zijn betoog grond nog nader in het breede uiteen, en koestert de hoop, dat het éénige ware beginsel op het stuk der godsdienst, het *vrijzinnige* beginsel (wij schroomt niet dit woord uit te spreken, ondanks de voorstelling van anderen — nog eenmaal ten volle worde gehuldigd. Hij waarschuwt, te dien aanzien geen stap achterwaarts te doen, gelijk dit door preventieve maatregelen geschiedt.

Hij zal, bij de behandeling der artikelen, nader aantoonen, in welke opzigten de wet met de Grondwet in strijd is. Maar de minister van justitie had nog van zijnen kant bewijzen bijgebragt voor het nut van preventive maatregelen. Maar die minister had inderdaad niet noodig gehad te bewijzen, dat preventive maatregelen in andere materien van wetgeving noodig, ja noodzakelijk zijn, zoo als betrekkelijk het vagabonderen, het vervoer van buskruid, de spoorwegen, de stoombooten, den verkoop van vergif en zoovele andere onderwerpen. Wie denkt er aan, de nuttigheid der bepalingen op dezelve te betwisten? Maar hij moet nu ook vragen, of de Grondwet ook — even als ten aanzien der godsdienst — volkomen vrijheid toekent aan het vagabonderen, aan de vervoerders van buskruid, enz? Het argument van den minister kan dus niet opgaan. Nog op een ander punt moet hij denzelfden minister beantwoorden. Deze had namelijk het bestaan der wet van Germinal volgehouden. Spr. behoeft zich niet te begeven in het betoog dat die wet ten eenemale in strijd is met de Grondwet; hij gedraagt zich dienaangaande volkomen aan het aangevoerde door andere leden. Maar wat hij meer bepaald moet bestrijden is de meening van den minister, die zich sterk gevoelde, de gemelde wet uit te voeren en toe te passen. Hij doorloopt daartoe de verschillende artikelen der wet van Germinal, die blijkbaar geheel en al is gemaakt voor Frankrijk en voor den toestand dáár en voor dien tijd alleen, toepasbaar was. En nu wijst hij den inhoud van sommige bepalingen dier wet aan, welke betreffen de procedure in zake van misbruik van gezag, de lithurgie, de kleeding der

geestelijken, hunne bezoldiging en onderscheidene andere punten, welke geheel en al onuitvoerlijk zijn in Nederland.

Nadat hij dit punt meer in het breede had toegelicht, gaat hij over tot de behandeling der tegenwoordige zaak in het algemeen en, in verband daarmede, der gebeurtenissen, in den laatsten tijd plaats gehad. Wat de onderhandelingen met het roomsche hof betreft, deze zijn allen volkomen bekend en daaromtrent is alles door het vorig ministerie blootgelegd en medegedeeld. Daaromtrent behoeft hij dus in geene ontwikkeling te treden. Nadat die onderhandelingen waren afgeloopen, bleef er niets anders over dan de quæstie van het konkordaat. Hij moet nu opmerken, dat niet allen de opheffing van het konkordaat verlangden. Rome had er nog al op gestaan, het niet geheel af te schaffen; de zoogenaamde ultramontanen waren daar echter minder toe gezind. Het gouvernement begreep niettemin, dat, wanneer de Paus zou overgaan tot de organisatie van het R. K. kerkgenootschap in Nederland, ingevolge het beginsel der Grondwet, dat vrije organisatie toelaat, het konkordaat moest komen te vervallen; en na wisseling van stukken, opgenomen in de *Staats Courant* van 27 April ll., werd dan ook wederkeerig tot de opheffing van het konkordaat besloten. Als men nu nagaat het beginsel van volkomen vrijheid tot eigen regeling van de kerkgenootschappen, dan heeft ook het vorig ministerie, naar hij vertrouwen mag, geheel konsequent gehandeld, met het konkordaat af te schaffen.

Wat den *vorm* betreft, waarin de onderwerpelijke regeling heeft plaats gehad, kan hij afkeuring begrijpen; maar in den *grond* der zaak is alles overeenkomstig de Grondwet behandeld en voleindigd. Hij zal nu nog een woord in het midden brengen over het punt der *voorloopige mededeeling*, dat een zoo ruim deel der discussie heeft uitgemaakt, zoo bij deze wet als bij vroegere gelegenheden. Ziehier den stand der zaak. In het eerste stuk, door het vorig Ministerie opgesteld, de nota van den minister van Buitenl. Zaken, den heer *van Sonsbeek* van 24 Maart 1852 aan den Pauselijken Internuntius gerigt, komt o. a. het volgende voor: »Il espère toutefois que sa Sainteté, avant d' y donner suite, voudra bien *en faire communication au Gouvernement, ainsi que de l'époque à laquelle l' organisation sera réglée*; le Gouvernement est persuadé que ces communications ne seront que favorables au but que le Saint Père se propose." In het antwoord nu van den Internuntius van 23 Junij daaraanv. wordt dit punt geheel met stilzwijgen voorbijgegaan. Maar nu stelde de heer *van Sonsbeek* aan den Koning o. a. voor, acte te nemen van de door den Internuntius *officieuselijk* gedane mededeeling van het voornemen van den Paus, omtrent de *wijze*, zoowel als den *tijd* der regeling, aan Z. M. kennis te geven. In het laatste stuk, van genoemden minister omtrent de zaak uitgegaan, zijnde een brief van den 16 October 1852, aan den Internuntius toegezonden, komt dan ook het volgende voor: »Le soussigné se trouve encore chargé d' exprimer le consentement du Gouvernement du Roi, de ce que Mgr. l' Internonce a bien voulu lui communiquer *officieusement*, que le St. Siége, avant de procéder à la réorganisation de l' Église Catholique, a l' intention d' en faire part au Gouvernement Royal comme aussi de l' époque où elle se fera."

Kort na de ontvangst van dezen brief, heeft de internuntius zich bij den min. van Zuijlen van Nijevelt er over beklaagd, dat zijne *officieuse* belofte in een *officieel* stuk was opgenomen. Niettegenstaande dit beklag en nadat reeds in drie stukken op dit punt door den internuntius niet geantwoord was, wachtte men nog steeds af, dat eindelijk de mededeeling zou plaats hebben, niet officieus, maar officieel. Intusschen, hoe zeer ook door den heer van Sonsbeeck verlangd, de mededeeling *heeft geen plaats gehad*. Er is geene mededeeling, in den zin van den brief van 16 October, geschied. Wat hem betreft, verklaart spreker dit *stellig* en *plegtig*, en herhaalt dus de verzekering daaromtrent door den heer van Zuijlen reeds in de zitting der Kamer van 18 April gegeven. Hij zou het zijnen ambtgenooten en hem spreker, onwaardig achten, daar nog iets bij te voegen. Evenwel is het niet ten onpasse, nog alleen op te nemen eene zinsnede, door den kardinaal Antonelli gebezigd in zijne nota van den 1 Junij ll. »Cependant le St. Siége, aimant à donner des preuves de cette condescendance avec laquelle il a l'habitude de proceder partout où les circonstances le lui permettent, ne s'est pas abstenu de faire parvenir au ministère Roijal, en emploijant à cet effet *la voie officieuse*, la communication ultérieure désirée, et le St Siége possède des *documents positifs*, d'où il resulte que cette communication *a été réellement faite* à plusieurs membres du Ministère, qui peu après se démit de ses fonctions, et qu' à cette occasion l' on a pu s'assurer relativement à cet objet, que l' érection des cinq églises épiscopales n' aurait à rencontrer aucune opposition."

En nu heeft spreker ten deze slechts twee aanmerkingen in het midden te brengen. 1°. Volgens deze nota, indien men haar in haar geheel neemt, zouden de voorloopige mededeelingen geloopen hebben over het *getal* der bisschoppelijke zetels. Maar dat was niet het éénige, wat gevorderd was. Men had gevraagd mededeeling te ontvangen over de wijze, waarop, en den *tijd*, wanneer de organisatie zou plaats hebben. Maar 2°. heeft men gesteld de verklaringen van den Kardinaal Antonelli en die van het vorig Ministerie *over elkander*, en dit is niet juist. Tusschen hen zijn de onderhandelingen niet gevoerd. Er bestond een *tusschenpersoon*, de internuntius, van wien dan die *documents positifs* zouden hebben moeten uitgaan. Maar zijn dan niet op dezen volkomen van toepassing de woorden, door den heer van Zuylen geschreven in een brief aan den Ned. gezant te Rome: »La Cour de Rome n'ayant pas jugé à propos d'en agir ainsi, ou ayant été *tres-mal servie par son représentant à la Haye*, ne pourra que s'imputer les difficultés que rencontrera peut-être l'exécution de la mesure" enz.? Laat nu de tegenwoordige Regering, die alles over deze zaak schijnt te hebben willen overleggen, indien zij zich daarin wil gelijk blijven, ook mededeelen den brief van den 16 Februarij ll., door spreker in zijne toenmalige betrekking geschreven, en waarin hij op het doen van mededeelingen met nadruk had aangedrongen. Toen die brief te Rome aankwam, was het nog eenige dagen, vóórdat de allocutie was uitgesproken. Hij hoopt alzoo na deze vermelding van daadzaken, dat de quæstie omtrent de mededeelingen voor goed tot een einde zij gebragt en dat allen, die waarheid zoeken, daarmede geheel zullen kunnen bevredigd zijn. Hij gaat nu over sommige sprekers te beantwoorden. De heer van Lijnden had beweerd, dat het stelsel van het vorig Ministerie was in strijd met de Grondwet, in strijd met den uitdrukkelijken wil des konings, zoo als die later gebleken is, en in strijd met de eer en de rust van den Staat.

Wat het eerste betreft, den strijdt met de Gwt., daar zal spreker niet meer op terugkomen. Hij heeft het tegendeel reeds in zijne voorafgaande beschouwing doen zien. Maar dat de houding van het vorig ministerie zou zijn geweest in strijd met den uitdrukkelijken wil des Konings, dat is eene *onwaarheid*. Hij neemt er acte van, dat hij niet de man is, die het *eerst* den naam des Konings in de parlementaire diskussie heeft gemengd, en het is niet aan hem verbleven stukken over te leggen, waaruit 's Konings gevoelen blijkt. Maar laten de ministers, die zoo bereid zijn alles mede te deelen, dan ook overleggen de kabinets-nota van den 22 November 1851, litt. *z*, en die van den 16 October 1852, litt. *g* 2, en daaruit zal dan blijken, dat alle onderhandelingen te dezer zake hebben plaats gehad en zijn ten einde gebragt met den uitdrukkelijken wil en de toestemming des Konings. En wat nu aangaan de eer en de rust des lands, — zijn deze in gevaar gebragt door eene eerlijke en getrouwe uitvoering der Grondwet? Neen, dat verwijt gaat niet op. Hij vraagt maar: zullen die eer en die rust beter gehandhaafd worden, als men aan 't hoofd van 's lands zaken zal hebben de partij, die eene heerschende kerk verlangt en het land eenige eeuwen wil terugbrengen! De heer Mackay had van veel citaten gebruik gemaakt om te bewijzen, hoever de heerschende kerken onverdraagzaam kunnen zijn. Dat lid had de moeite kunnen sparen in deze warme dagen voor dat onderzoek eene reis in het zuiden te maken; hij zou toch voor zijne bewijsvoering gronden genoeg hebben kunnen vinden op eigen bodem.

Behalve vele andere bewijzen van groote verdraagzaamheid in omgekeerden zin heeft spreker slechts het oog te vestigen op hetgeen bepaald werd bij de overgave der stad 's Hertogenbosch in 1629, dat namelijk alle religieuse mannen, binnen twee maanden de stad zouden verlaten. Gewis, die spreker zal dit en nog zoo veel voorbeelden van onverdraagzaamheid met hem afkeuren, maar dan moet hij ook met hem eene wet als deze afkeuren. Datzelfde lid had ook gesproken van den tegenstand, die zich geopenbaard heeft bij de eerste bisschoppelijke inrigting, o. a. van de vestiging te Roermond, en hij vond dus vreemd, dat nu, in 1853, de Bisschop dáár goed zou bejegend zijn, terwijl hij er bijvoegde, dat bij de eerste bisschoppelijke vestiging, de Protestantsche Kerk te Utrecht was gesloten. Spreker antwoordt hierop dit. Bij de eerste vestiging te Roermond was de tegenstand zeer konsequent; men verzette zich daartegen op grond dat men de inquisitie te gemoet zag; en, indien dat wederom was te vreezen, geen twijfel of dat verzet zou zich op nieuw openbaren. Maar de ingezetenen te Roermond weten zeer goed, dat hun dit niet te wachten staat. De tegenwoordige Bisschop is daar reeds 50 jaren bekend en door al zijne stadgenooten geacht en bemind; en als een bewijs van den verdraagzamen geest aldaar, heeft hij slechts te halen, dat de adressen van daar tegen de wet door de Katholieken en Protestanten te zamen zijn geteekend. Tot verdere geruststelling kan hij er nog bijvoegen, dat, toen de Bisschop in 1853 werd benoemd, er ook eene Protestantsche Kerk te Weert is opgerigt. Hij kan overigens een beroep doen op een lid der laatste dubbele Kamer, den heer Swart, die, hoezeer geen Limburger, maar van Leiden afkomstig, zich als Protestant geregtigd achtte de belangen der Katholieken voor te staan en die daarbij op de afschaffing van het placet aandrong. Ten slotte bestrijdt spreker het voorgestelde schrikbeeld van benoeming door den Paus van geestelijken in Nederland, regtstreeks uit Italië afkomstig. Zoo iets is niet te verwachten en wordt door de jongste benoemingen tegengesproken. Uit volle overtuiging, dat eene aanneming der wet zal te weeg brengen onrust en tweedragt binnenslands, minachting, zoo niet verachting daar buiten, — en om de eer en de rust van zijn land te handhaven, zal hij stemmen *tegen* de wet.

De heer *Sloet tot Oldhuis* zegt, dat men ronde en eerlijke taal voorzeker verlangt, en dat hij die zal geven. Hij vangt aan met te onderzoeken, of de Staat bij de bestaande Grondwetsbepalingen eenig middel te baat kon nemen om de kerkelijke organizatie der R. K. te beletten. Hij beantwoordt die vraag ontkennend. De Grondwet spreekt van geen gemeen overleg met eenige kerkelijke organizatie. Zij heeft dit noch kunnen willen, noch verlangd. Zoodanig gemeen overleg op geen andere wijs hebben kunnen geschieden, dan door de sluiting van een konkordaat. En dat wilde men toch evenmin. Van waar dan die opgewondenheid in de protestantsche gemoederen? Zij is toe te schrijven aan de pausselijke allokutie, die door de vorige regering in het openbaar werd afgekeurd. Ook hij vond den toon van dat stuk ongepast en onedelmoedig. Maar er was nog iets meer in die organizatie dat hinderde. Men vond het onheusch dat de Paus ons tot het jaar 1555 wilde terugvoeren. Hoe konden onze katholieke landgenooten en broeders voor de taal, die in Rome gevoerd was, verantwoordelijk zijn. Bij de ontevredenheid daarover vergat men echter, dat het slechts eene subjektive voorstelling was, en de geschiedenis van den Staat in den vollen glans op het wereldtooneel bleef bestaan. Als de [illegible] gehandeld, dan hadden zij moeten zeggen: springt gij 300 jaren achteruit, wij daarentegen springen 300 jaren vooruit. En hoe denkt men, dat de Protestanten in den jare 2153 over onzen onverdraagzamen tijd, over onzen landaard en onze beschaving onwaardige twisten zullen denken? Hij behoeft echter zoo ver niet te gaan. Hij vraagt: hoe zullen de Protestanten over 25, ja zelfs over 5 jaren over den tegenwoordigen twist oordeelen?

Hij heeft zoo menig spreker, die zich voor de wet verklaarde, hooren uitweiden over verdraagzaamheid, over christelijke liefde, over den vader aller kinderen. Hij twijfelt volstrekt niet aan de opregtheid van iemand onzer. Hij houdt zich overtuigd, dat die verklaringen opregt en innig gemeend zijn. Maar toch komt het hem voor, dat er iets in deze wet moet zijn, dat tegen hun gevoel aandruischt. Immers, door het doen dier verklaringen hebben zij zich willen vrijwaren tegen later oordeel, dat mogt worden uitgesproken. Dergelijke verklaringen waren anders toch overbodig. De stem die men zou uitbrengen zou ieders gevoelen kunnen bewijzen. Hij verzoekt zijne medeleden hetgeen hij zegt, niet als gisping te willen beschouwen, hetgeen hem ook niet zou voegen, maar als een woord van staatkundige welwillendheid. Onlangs zag hij eene plaat, die hij vroeger niet had opgemerkt, maar die eenen levendigen indruk op hem gemaakt heeft; het was eene gravure, den genius der godsdienst voorstellende in de gedaante van eenen engel, die zijne vlugt naar den hemel nam en zich boven de donkere wolken verhief. Hij zwaaide den palmtak des vredes over de [illegible] deze gravure verspreid. Toen hij die plaat zag, dacht hij: mogt dat het beeld van de Protestanten in deze dagen geweest zijn; dan hadden zich geene donkere wolken over ons vaderland te zamen gepakt. O! hadden wij toch begrepen dat geene pausselijke allokutie onze dierbare waarheden kan vernietigen. Hadden wij de woorden tot de onze gemaakt, welke men van die zijde wel eens vernomen heeft; dat door onwankelbaar aan het Evangelie vast te houden, men de poorten der hel kan overwinnen; hadden wij sterk in dat vertrouwen, steunende op het Evangelie, aan onze R. K. medebroeders de hand van gelukwensching toegereikt, dat zij door de voortgaande beschaving hunne Kerk vrij naar hunnen geest mogten organiseeren. Dan ware misschien de ontstane klove allengs geheeld; dan zou de Staat niet verzwakt, niet verdeeld zijn, maar nieuwe kracht, door eensgezindheid van alle zijne medeburgers bekomen hebben. Maar dat mogt, helaas! het geval niet zijn. Toen de bisschoppelijke hierarchie werd uitgesproken heeft men van die gebeurtenis een gretig gebruik gemaakt. Met eenen demonischen lust werden de oude wonden opengereten. Teregt heeft een kerkelijk kollegie het gezegd, dat er een onheilig vuur op de altaren werd ontstoken, dat in argelooze harten maar al te spoedig ingang vond, en dat vuur gereakte snel overal in vlam.

Tegen die houding der Protestantsche Kerk meent hij te moeten protesteeren. Hij vreest, dat menig protestantsch hart jaren lang daarover bloeden zal. Het is dikwerf gebleken, dat als men zich op historische herinneringen beroept, men meerendeels die taktiek volgt, om daaruit die omstandigheden te putten, welke het meeste in de kraam te pas komen. Met hetzelfde regt als een ander zal ook hij dit thans doen, maar toch een historiesch feit herinneren, dat in naauw verband met dit ontwerp staat. Hij herinnert nu aan den twist in het begin van de vorige eeuw ontstaan tusschen de Jansenisten en zoogenaamde pausgezinden. De stellingen der Jansenisten werden bij pauselijke bul veroordeeld. Dit had ten gevolge dat de Jansenisten, die vele moeijelijkheden ondervonden, een eigen Bisschop en een Aartsbisschop van Utrecht kozen. De toenmalige Regering deed er niets aan en nam het *laissez-faire* in. Van de zijde van velen werden klagten ingebragt. Men wilde dat de statenpartij zouden trekken. De Staten antwoordden, dat zij dit niet konden doen, omdat het strijdig met het aangenomen stelsel van godsdienstige vrijheid en met het beginsel, dat men niemand kon dwingen. Zij geloofden dat men alleen aan God rekenschap deswege was verschuldigd.

(*Zie het vervolg in de Courant.*)

Te Amsterdam bij C. L. van Langenhuysen, Drukker en Uitgever.